

Univerzita Karlova v Praze

Filosofická fakulta

Ústav světových dějin

Bakalářská práce

Julie Jägerová

Postoj katolické církve k režimu ve Vichy

Attitude of the Catholic Church towards the Vichy regime

Praha 2014

Vedoucí práce: PhDr. ThLic. Drahomír Suchánek, Ph.D., Th.D.

Na tomto místě bych chtěla nejsrdečněji poděkovat PhDr. ThLic. Drahomíru Suchánkovi, PhD., ThD. za jeho cenné rady při odborném vedení mé práce. Děkuji i Martině Reiterové za asistenci při překladu z francouzštiny.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 2. července 2014

Julie Jägerová

Abstrakt

Předkládaná práce se zabývá vztahem katolické církve a režimu, který se etabloval na části území dnešní Francie během druhé světové války. Cílem práce je postihnout hlavní příčiny postoje katolické církve k vichystické Francii, který obecně bývá hodnocen jako velice kladný. Rovinou, ve které bude tento problém zkoumán, je sféra episkopátu. Ostatní rozměry bádání, jako je vztah kněží, řeholních řádů či věřících k Francouzskému státu, jsou vynechány vzhledem k nedostatku prostoru. V práci je kladen důraz na tři základní problémy. Nejprve je rozebráno sblížení režimu a církve, které je vzápětí dáno do kontrastu s momenty, kdy církve s režimem nebyla v jednomyslné shodě. Závěr práce tvoří kapitola, která se věnuje poválečnému doznění událostí, tedy očistě francouzské katolické hierarchie.

Klíčová slova

katolická církev, Francie, Vichy, druhá světová válka, odboj, kolaborace, antisemitismus, holocaust, Alfred Baudrillart, Pierre-Marie Gerlier

Abstract

Following thesis deals with relationship between the Catholic Church and a regime established in a part of France during the Second World War. The purpose of the thesis is to analyse main origins of attitude of the Catholic Church towards Vichy France. This attitude is generally considered to be positive. The thesis examines this question only on level of episcopacy. Other levels of possible research are knowingly omitted because of a limited extent of this text. The author emphasizes three main problems of relationship between the Catholic Church and the Vichy regime. Firstly, the thesis focuses on the process of convergence of the Church and the state, secondly this congruity is confronted with moments of clash of opinion between these two elements. Finally, the last chapter deals with post-war situation in France which is connected with purification of the catholic hierarchy.

Keywords

Catholic Church, France, Vichy, World War II, resistance, collaboration, antisemitism, holocaust, Alfred Baudrillart, Pierre-Marie Gerlier

Obsah

1. Úvod	7
2. Církev ve Francii za Třetí republiky	10
2.1. Církev a stát.....	10
2.2. Situace uvnitř církve	15
3. Vznik Vichy a reakce episkopátu	21
3.1. Přerod Třetí republiky ve Francouzský stát	21
3.2. Cesta k uznání	23
4. Momenty váhání a přehodnocování	32
4.1. Církev a perzekuce Židů	32
4.2. Povinná pracovní služba pro Německo	39
5. Osvobození a jeho důsledky	44
6. Závěr.....	50
7. Seznam literatury	53
7.1. Prameny, paměti.....	53
7.2. Sekundární literatura	54

1. Úvod

Existence vichystického státu v období mezi lety 1940 a 1944 je bezesporu jedním z nejtraumatičtějších momentů francouzské historie. Francouzská společnost, která sama sebe od dob Velké francouzské revoluce považovala za průkopnici myšlenek svobody a rovnosti, najednou prodělala selhání, při kterém došlo k popření ideálů republikánství a demokracie. Tato prudká změna politického směřování, mající počátek v létě 1940, a hlavně vývoj po ní následující, vyvolaly po zániku vichystického státu ve francouzské společnosti hluboké trauma. Pro neschopnost se s minulostí pošpiněnou kolaborací s nacisty vypořádat se v druhé polovině 80. let vžil termín *syndrom Vichy*.¹

Vzpomínání na Francouzský stát, jak se Pétainova vichystická Francie oficiálně nazývala, prodělalo svůj specifický vývoj. Po osvobození francouzského území, které způsobilo zánik vichystického státu, Francii zachvátila posedlost očišťováním státní správy a společnosti od kolaborantů s nacisty. Francii v době druhé světové války začala charakterizovat představa francouzského odboje, ať už domácího či zahraničního symbolizovaného generálem de Gaullem. Jako kdyby během osvobozování vznikla vize společného nepřítele Německa a porobené Francie, která pouze čekala na osvobození. Existence kolaborantského státu byla po konci druhé světové války v myslích Francouzů zatlačena do pozadí, veškerá pozornost se upírala k odboji. Stejně tak tomu bylo v historiografii, v 50. a první polovině 60. let vznikala literatura zaměřená výhradě na dějiny odboje. Od 70. let se začínaly objevovat práce věnované vichystickému režimu, v druhé polovině 80. let se o režimu Francouzského státu i o vztahu společnosti k němu začalo psát otevřeně.² Vnímání postavení církve ve Francouzském státě bylo *syndromem Vichy* stiženo stejnou měrou jako vnímání režimu samotného. Teprve v 60. letech vznikla vědecká práce na toto téma, v té době na diskutabilní chování církve upozornilo i několik členů katolického odboje ve svých vzpomínkách,³ nicméně do té doby se o mlčící francouzské katolické hierarchii za druhé světové války příznačně mlčelo. Od devadesátých let kritických prací přibývalo, jejich autoři si kladou za cíl přiblížit veřejnosti chování církve,

¹ S tímto termínem přišel francouzský historik Henri Rousso ve své knize *Le syndrome de Vichy (1944-1987)* vydané v roce 1987 v Paříži.

² JACKSON, Julian, *Francie v temných letech 1940-44*, Praha 2006, s. 30-35.

³ Jako příklad může posloužit kniha Raymod-Léopolda Bruckbergera *Si Grande Peine: Chronique des Années 1940-1948*. Paris 1967.

přičemž skutečně dochází k otevřenému bádání, které neopomíjí žádné aspekty zkoumaného problému.

Na následujících stránkách se budu věnovat problematice vystupování církve vůči vichystickému režimu. Mým cílem je analyzovat vztahu katolické církve a režimu ve Vichy. Pokusím se zachytit hlavní motivy církevního jednání a to, jakým způsobem se projevovaly navenek. Téma bude zpracováno především na základě sekundární literatury, která může být pro české prostředí z jazykových důvodů nedostupná. Prameny v práci použiji ponejvíce jako podpurný, ilustrační prostředek pro zdůraznění postojů, které církev zaujímal. Protože pro zkoumání názorů církve v celé její složitosti není v bakalářské práci dost místa, rozhodla jsem se podchytit pouze postoje francouzského episkopátu. Biskupy a arcibiskupy můžeme vnímat jako mluvčí celé církve, kteří vyjednávají se zbytkem společnosti, i když je samozřejmě jasné, že k takovému pojetí musíme přistoupit skrze značné zjednodušení situace. Nicméně veřejná prohlášení francouzského episkopátu byla pro Pétaina a vichystickou vládu, potažmo pro německou propagandu nejdůležitější, protože se skrze ně dala propagandisticky ovládat společnost. Vedle zachycení jednotného chování episkopátu navenek se pokusím načrtnout i jednotlivé názorové proudy uvnitř episkopátu tak, jak vyplouvaly na povrch v reakcích na konkrétní kroky vlády. Vrstva vztahu biskupů ke státu se nabízí jako nejvhodnější pro obecné zpracování, o které se pokusím. Proto k vypracování práce přistupuji jako k potenciálnímu odrazovému můstku pro další, hlubší bádání v oblasti této problematiky.

V následujících kapitolách se pokusím postupně zachytit vývoj, jaký postoje episkopátu ke státu prodělaly. Úvodní kapitolou, ve které pojednávám o situaci církve v průběhu Třetí republiky, si předkresluji dějinné pozadí důležité pro vývoj během režimu ve Vichy. Další kapitolou kladu důraz na cestu vichystické vlády k uznání církví, jejíž charakter hodnotím jako klíčový pro konečné zhodnocení. Akceptování Vichy církví položím v následující kapitole do kontrastu s krizovými momenty, které přiměly církve ke kritice režimu, byť značně omezené. V poslední kapitole ilustruji doznívání problematičného chování církve v poválečném období pokusem o očistu episkopátu.

Při zpracování se opírám hlavně o cizojazyčnou sekundární literaturu, která je v dnešní době velice bohatá. Za stěžejní práci považuji knihu Jacquese Duquesna *Les catholiques français sous l'Occupation*, která vyšla v Paříži v roce 1966 a otevřela tak cestu k serióznímu bádání v otázkách postavení katolické církve ve Vichy. Dále se

přidržuji práce *L'Église sous Vichy 1940-1945: La repentance en question* Michèle Cointetové, obecně uznávané historičky na problematiku režimu ve Vichy a jejího vztahu k různým složkám společnosti. Vztahu episkopátu a režimu se věnuje historik a novinář Jean-Louis Clément, jehož knihu *Les évêques au temps de Vichy* jsem ocenila mimo jiné jako přehled existujících primárních zdrojů. K pramenům, kterými jsou v mé práci zejména veřejná prohlášení biskupů, se dostávám prostřednictvím digitalizovaných katolických periodik, která šířila tyto texty mezi věřící. Budu používat týdeník *La Semaine religieuse* pro diecézi Lyon, čerpám také z ilegálního periodika *Cahiers du Témoignage chrétien*. Digitalizované tiskoviny jsou k dispozici online v digitální knihovně francouzské Národní knihovny na adrese www.gallica.bnf.fr. V určitých případech jsem musela pro získání požadovaných textů v plném znění využít i další internetové stránky. Ve výjimečných případech, kdy se mi nepodařilo dohledat celá znění citovaných textů, přebírám citace ze sekundární literatury. Ke zpracování poslední kapitoly pojednávající o poválečném dění a očišťování církve jsem chtěla využít paměti Charlese de Gaulla, v nichž jsem ale nenalezla žádné významnější zmínky o církevních představitelích či katolickém odboji požadujícím očištění církve. Ještě větší překvapení mi způsobil svazek vydané korespondence Angela Roncalliho, papežského nuncia působícího ve Francii od konce prosince 1944. V této knize jsem neobjevila žádný použitelný materiál pro mou práci, navzdory tomu, že se jednalo o výběr z korespondence Roncalliho vzniklé během jeho působení v Paříži. Vydány byly i Roncalliho paměti týkající se období, které strávil ve Francii, jejich dostupnost je však značně omezená.

2. Církev ve Francii za Třetí republiky

Hlavním cílem práce je postihnout významné rysy vztahu katolické církve a vichystického státu, nicméně situace, která ve Francii nastala za druhé světové války, úzce souvisí s dosavadním vývojem. To, co se odehrávalo mezi církví a státem od druhé poloviny 19. století, mělo určující vliv na pozdější události. Proto bych se tomuto období chtěla ve stručnosti věnovat a pokusit se nejprve postihnout vztahy katolické církve k republikánskému režimu a následně vnitřní proměny, kterými v dané době církev prošla.

2.1. Církev a stát

Pozice katolické církve ve francouzské společnosti byla poprvé skutečně otřesena během Velké francouzské revoluce, kdy došlo k masivní odluce církve od státu. Do této doby můžeme zasadit počátek konfliktu mezi státem a církví, který se v určitých momentech prohluboval nebo naopak urovnával. K závažnému zhoršení došlo na přelomu 70. a 80. let 19. století, kdy v parlamentních volbách v roce 1877 zvítězila levice. V roce 1879 se po odstoupení prezidenta Patrice de MacMahona plně prosadila v čele s Léonem Gambettou. Změna na politické scéně znamenala mimo jiné příchod antiklerikalismu.⁴ Nejviditelněji antiklerikálové prosazovali reformy ve školství, protože školství bylo důležitým prostředím formování dětí a mladých lidí a církev měla v této oblasti nezanedbatelný vliv.⁵ Zároveň jak církev, tak stát usilovaly o utváření a udržování sítě škol a dalších vzdělávacích institucí na francouzském území.⁶

První významné omezení v oblasti školství přišlo hned v roce 1879, kdy série zákonů zrušila práva církve udělovat univerzitní tituly a katolickým vysokoškolským institucím⁷ odebrala oprávnění nazývat se univerzitami.⁸ Z vysokého školství byli vyloučeni zejména jezuité, kteří vedli nejprestižnější katolické školy.⁹ Nedlouho po zavedení těchto restrikcí došlo i k omezení základního školství. Do roku 1880 bylo

⁴ SOUVAY, Charles. The Catholic Church in Contemporary France (1919 – 1931), *The Catholic Historical Review*, 1932, roč. 18, č. 2, s. 206. (dále SOUVAY)

⁵ Tamtéž, s. 207.

⁶ HARRIGAN, Patrick, Church, State, and Education in France From the Falloux to the Ferry Laws: A Reassessment, *Canadian Journal of History*, 2001, roč. 36, č. 1, s. 53. (dále HARRIGAN)

⁷ Jednalo se hlavně o pět tzv. Katolických institutů (*Instituts catholiques*) – v Paříži, Lyonu, Angers, Lille a Toulouse. SOUVAY, s. 209.

⁸ Církvím bylo právo udělovat vysokoškolské tituly přiznáno v roce 1875. HARRIGAN, s. 72.

⁹ Tamtéž, s. 72, 75.

uzákoněno povinné základní vzdělání, sekulární a neplacené pro všechny chlapce i dívky.¹⁰

Po takových legislativních omezeních církve nastalo v roce 1892, z popudu papeže Lva XIII., tzv. první sblížení státu a církve (*premier ralliement*). Šlo o praktický krok, který měl smířit církev a moderní společnost a zamezit prohlubujícím se sporům a odcizování. ¹¹ Francouzské církvi *premier ralliement* přinesl nové, demokraticky smýšlející laiky i duchovní.¹² Církev tak překonala politický determinismus řadící ji dosud, kvůli pevným vazbám na starý režim monarchie, na pravicové křídlo tradicionalismu. Přizpůsobování se principům demokracie umožnilo církvi aktivně zaujmout pozici v moderní republikánské společnosti.

Stalo se tak ale na krátkou dobu, protože po přelomu století došlo k prosazení řady dalších zákonů, které církev omezily. Nemuselo se vždy jednat o opatření primárně proti ní namířená. Například zákon z roku 1901 omezující sdružování, neovlivnil zdaleka jen katolickou církev. Faktem ale zůstává, že jeho uvedení v platnost mělo za následek postavení řady řeholních kongregací mimo zákon, a tím pádem i uzavření velkého počtu škol vedených církevními institucemi.¹³ Zároveň zákon umožňoval zabavování majetku kongregacím nemajícím státní souhlas.¹⁴

Největší rána pro církev přišla o čtyři roky později, v prosinci 1905, kdy byl schválen zákon o odluce církví od státu. Proklamoval svobodu vyznání a svobodu praktikování jakéhokoli kultu, ale zároveň osvobozoval stát od finančních povinností vůči katolické církvi a umožnil tak zabavování církevních majetků.¹⁵ Na druhou stranu stát přišel o pravomoc zasahovat do procesů jmenování biskupů, i když určité „právo dohlížet“ si uzurpoval dál.¹⁶

Zákon požadoval zřízení tzv. kultových sdružení (*associations cultuelles*), která měla nahradit strukturu katolické hierarchie. Tyto jednotky sdružující věřící na bázi jednotlivých farností měly státu umožnit jednodušší dohled nad církevními záležitostmi

¹⁰ HARRIGAN, s. 75.

¹¹ IRELAND, John a kol., Leo XIII., His Work and Influence, *North American Review*, 1903, roč. 177, č. 562, s. 330.

¹² MAIER, Hans, *Revoluce a církve: K dějinám počátků křesťanské demokracie*, Brno 1999, s. 154-155.

¹³ V první vlně byly zavřeny 3000 škol, později toto číslo narostlo o další 2000 škol zavřených na základě dílčích dekretů. SOUVAY, s. 207.

¹⁴ HALLS, W. D., *Politics, Society and Christianity in Vichy France*, Oxford 1995, s. 15. (dále HALLS)

¹⁵ SOUVAY, s. 210.

¹⁶ HALLS, s. 15.

a do jejich kompetence spadaly finanční záležitosti katolíků.¹⁷ Papež, který od roku 1904 nesměl mít ve Francii svého nuncia,¹⁸ rok po vyhlášení odluky církve od státu ve Francii odsoudil *associations cultuelles* za schizmatické, tudíž je francouzští katolíci odmítli utvořit.¹⁹ Nastala tak patová situace, kdy bylo počínání církve *de iure* silně omezeno, ale na mnoha místech *de facto* pokračovalo v zaběhnutých kolejích, nicméně pod hrozbou okamžitého zásahu státu.

Teprve vypuknutí války částečně proměnilo postavení církve ve společnosti. S nově vzniklým konfliktem, do kterého řada kněží i řádových bratří vstoupila spolu s běžnými branci,²⁰ katolíci upevňovali své postavení. Navíc vliv členů katolické hierarchie na morálku národa nebyl zanedbatelný. Dá se říci, že se ukázalo, že katolická víra ve francouzské společnosti ve skutečnosti hrála stále ještě důležitou roli. Společnost se k církvi ve chvíli ohrožení přimkla, duchovní hodnoty se zdály v kontextu války mnohem aktuálnějšími. Církevní hodnostáři se stali zároveň důležitými pro organizování humanitární pomoci.

Po válce nebylo zcela jasné, jak se situace vyvine dál. Antiklerikálové se neustále dovolávali přísného dodržování zákonů týkajících se laicizovaného školství, které byly dosud ignorovány, zároveň ale předseda vlády Georges Clemenceau zmínil rétoriku proti katolíkům.²¹ Když z voleb v listopadu 1919 vzešla středo-pravá koalice (*Bloc républicain national*), mohla tato změna v politice znamenat i změnu postavení církve ve státě. Tyto domněnky byly částečně potvrzeny v roce 1921, když došlo k obnovení diplomatických styků s Vatikánem.²² O tři roky později, v roce 1924, došlo ke kompromisu o *associations cultuelles*, ke kterému Pius XI. přistoupil poté, co francouzská strana akceptovala papežův požadavek na aplikaci těchto asociací na síť diecézí a ne jednotlivých farností. Biskupové tak dostali povolení utvořit tzv. *associations diocésaines*.²³ Církev ve Francii nabyla opět právního postavení, které ztratila v roce 1905, což jí umožnilo jednotnou správu katolické obce ve Francii stejně jako nakládání s majetkem.

¹⁷ LARKIN, Maurice, The Vatican, French Catholics, And the Associations Cultuelles, *The Journal of Modern History*, 1964, roč. 36, č. 3, s. 298. (dále LARKIN)

¹⁸ SOUVAY, s. 214.

¹⁹ LARKIN, s. 298.

²⁰ SOUVAY, s. 219.

²¹ Tamtéž, s. 220.

²² Proces, který tímto započal a vyvrcholil v roce 1924, bývá označován jako tzv. *second ralliement*, druhé sblížení státu a církve. BÉDARIDA, René, *Les catholiques dans la guerre 1939-1945*, Paris 1998, s. 12. (dále BÉDARIDA, *Les catholiques...*)

²³ SOUVAY, s. 222.

Rok 1924 byl také důležitý v tom, že se k moci dostala opět levice, tentokrát v čele s Édouardem Herriotem. Nový předseda vlády byl připraven dozírat na přísné dodržování zákona o odluce, jeho hlavním cílem pak bylo udržování monopolu na vzdělávání v rukou veřejných škol. Vyhrožoval i přerušением diplomatických vztahů s Vatikánem.²⁴ To, že se Herriot se svým programem neudržel u moci ani rok, může vypovídat o tom, že protikatolické postupy ve společnosti už nenacházely takové pochopení, i když to, co zapříčinilo pád první Herriotovy vlády, byly spíše ekonomické potíže.²⁵ Vztah církve a státu dál fungoval na základě *associations diocésaines*, v podstatě až do konce třetí republiky. K žádné větší vlně antiklerikalismu už nedošlo, konflikty měly spíše regionální charakter.²⁶ Existovaly oblasti, kde byly zákony aplikovány a přísně dodržovány, zároveň však docházelo k jejich ignorování zejména v periferních zemědělských oblastech.²⁷ Jednalo se například o zákazy umísťovat do škol a do veřejných prostor náboženské symboly, ale jak již bylo naznačováno, státu se nikdy nepodařilo zcela laicizovat vzdělávání, hlavně kvůli pololegální činnosti příslušníků řeholních řádů.²⁸

Katolíci ve Francii dosud nevybudovali pevnou a jednotnou politickou stranu, docházelo tak ke štěpení jejich sil, neboť byli zastoupeni v celém politickém spektru. Významným hnutím byla antisemitská *Action française* Charlese Maurrasa,²⁹ která přitahovala antimodernisty a monarchisty. Do roku 1926, kdy názory tohoto proudu odsoudil Pius XI., k ní tíhla i část katolíků.³⁰ Zároveň ale na počátku století vykristalizovala katolická levice, přímo odporující názorům *Action française*. Ještě před první světovou válkou vzniklo hnutí s názvem *Ligue de la Jeune République*, které ale papež také odsoudil pro přílišné angažování v politice. Jeho nejaktivnější členové se pak prosazovali ve veřejném životě dále, hlavně ve 20. a 30. letech, kdy došlo

²⁴ SOUVAY, s. 222.

²⁵ Tamtéž., s. 222.

²⁶ Tamtéž., s. 228.

²⁷ DUQUESNE, Jacques, *Les catholiques français sous l'Occupation*, Paris 1996, s. 93. (dále DUQUESNE)

²⁸ SOUVAY, s. 210.

²⁹ *Action française* je politické a intelektuální hnutí založené v roce 1898 v reakci na Dreyfusovu aféru. Její zakladatel Charles Maurras, spisovatel a intelektuál, doufal v obnovu monarchie a odmítal veškeré výdobytky Velké francouzské revoluce. Hnutí *Action française* sjednocovalo rojalisty, nacionalisty, antisemity a část katolíků. Vydávalo stejnojmenný deník. Názory *Action française* odsoudil papež, protože byly protinábožensky zaměřené, i když Charles Maurras velmi obdivoval katolickou církev a její účinné fungování. CURTIS, Michael, *Verdikt nad Vichy: moc a předsudek ve vichystickém režimu Francie*, Praha 2004, s. 57-58. (dále CURTIS)

³⁰ SOUVAY, s. 221.

k založení dalších katolických stran, jako byla středo-levá *Parti Démocrate Populaire* v roce 1924.³¹

Ve 20. a 30. letech katolická a ateistická část společnosti existovaly vedle sebe a spíše než s projevy opovržení a nedůvěry setkávali se katolíci s náboženskou lhostejností ostatních. K určitému rozproudění náboženského života došlo v té době mezi mladými lidmi, kteří se začali organizovat do zájmových celků. V rozmezí let 1927 a 1935 vzniklo několik katolických akcí sdružujících dělníky, studenty, zemědělce a další.³² Založení takových akcí bylo projevem katolického apolitického sociálního proudu, který se mezi mladými katolíky stal populárním. Před druhou světovou válkou sílilo například i katolické dělnické hnutí.³³ Můžeme tak říct, že se katolíci začali ve společn

osti více prosazovat, i když k tomuto nejprve docházelo mezi mládeží.

Konec 30. let v politických kruzích naznačoval vstřícný přístup francouzských politiků ke katolické církvi. Po vítězství levicové koalice *Front populaire* ve volbách v roce 1936 dokonce představitelé této koalice oficiálně přijali papežského nuncia Eugenia Pacelliho v Elysejském paláci. V podobném duchu pokračoval i Édouard Daladier, který vystřídal Léona Bluma na postu předsedy vlády v roce 1938. Urovnání vztahů tak bylo na konci 30. let iniciováno ze strany státu. Když pak Daladier promlouval o potřebě morálního obrození Francie, řadu katolíků tím nadchl. Shromáždění francouzských kardinálů a arcibiskupů (*Assemblée des cardinaux et archevêques*) zaslalo Daladierovi dopis, ve kterém veřejně vyjadřuje sympatie k Daladierově politice a snahu pomoci při morálním obrozování Francie.³⁴

Předválečné roky probíhaly ve znamení urovnávání vztahů státu a církve, státu a katolíků. Nedošlo ale ke změnám legislativy, takže církev nadále fungovala na principu *associations diocésaines* a například školství jí bylo stále zapovězeno. Nicméně i katolická hierarchie vnímala zlepšení své situace a začala usilovat o spolupráci se státem, což bylo typické pro první měsíce vichystického státu. S počátkem války tak

³¹ HALLS, s. 18.

³² *Jeunesse ouvrière chrétienne* vznikla v roce 1927, *Jeunesse agricole chrétienne* v roce 1929, *Jeunesse étudiante chrétienne* v roce 1929 a *Jeunesse indépendante chrétienne* v roce 1935. Vlastně šlo o celky vyčleněné z *Association catholique de la jeunesse française* založené už v roce 1886. BÉDARIDA, *Les catholiques...*, s. 19.

³³ Tamtéž.

³⁴ Tamtéž, s. 13.

francouzští katolíci opět stáli na straně svého státu, nutno však dodat, že předválečný pacifismus obzvlášť silně rezonoval v náboženských kruzích. Napadení „katolického Polska novopohanským Německem“ pak bylo pro katolíky silným důvodem bránit nejen svou vlast, ale i křesťanskou civilizaci. Francie zaznamenala nárůst zbožnosti v široké společnosti, podobně, jako tomu bylo v letech 1914–1918. Čím dál častěji se lidé obraceli ke svatým ochráncům a patronům, např. Panně Marii, Johance z Arku nebo svaté Jenovéfě, která podle tradice ochránila Paříž před Atillou. Náboženské vzepětí bylo o to větší, že příslušníci katolické hierarchie vyzývali národ k lásce ke Francii a apelovali na jeho povinnosti vůči vlasti.³⁵

Před zhroucením Francie byla tedy situace katolické církve ve státě poněkud ambivalentní. Na jednu stranu došlo v předvečer války k oteplení vztahů a na obzoru se

rýsovala i možná spolupráce církve a státu, ať už by

la u moci levice či pravice, nicméně po právní stránce církev neměla nijak jistou pozici. Řada legislativních opatření omezujících činnost katolíků byla ze strany státu vymáhána na mnoha místech velice lhostejně nebo vůbec, ale neustále hrozilo, že se přístup úřadů změní. V katolické společnosti pak přetrvávalo v důsledcích antiklerikálních zákonů i určité trauma nebo pocit křivdy, který pak vichystická propaganda účinně využila ve svůj prospěch. Je tak patrné, že mezi Vichy a předválečnými lety neproběhl velký skok, co se týče vztahu církve a státu, protože ke zlepšování vztahů a vzájemnému respektování postupně docházelo. Spíše tedy církev potřebovala a možná i očekávala ruku v ruce s veřejnými projevy zlepšování vztahů i vstřícnější úpravy legislativy, které by její pozici dodaly trochu stability.

2.2. Situace uvnitř církve

V 19. století prošla církev ve Francii řadou vnitřních proměn, bez jejichž nastínění by bylo pochopení pozdějšího vývoje problematické. Po Velké francouzské revoluci církev usilovala o opětovné nabytí stabilní pozice ve společnosti, čehož do určité míry docílila uzavřením konkordátu s Napoleonem I. v roce 1801.³⁶ K úplnému

³⁵ BÉDARIDA, René, s. 23 - 28.

³⁶ HERM

ON-BELOT, Rita, La genèse du système des culte reconnus: aux origines de la notion française de reconnaissance, *Archives de science sociales des religions*, 2005, roč. 129, s. 18.

obnovení původního postavení katolické církve ve Francii už nikdy nedošlo, nicméně konkordát podepsaný Napoleonem I. a papežem Piem VII. výrazně napomohl konsolidaci církevních poměrů, oslabených revolučními protináboženskými opatřeními.³⁷ Na jmenování biskupů se napříště podílel i stát. V praxi byl kandidát vybrán vládou na doporučení z církevních i politických kruhů, a až poté mohl podstoupit svěcení. Z revolučních praktik byla zachována povinnost kněze či biskupa přísahat věrnost vládě.³⁸ Je tedy patrné, že stát si vůči církvi ponechával důležitá rozhodovací práva. Na tomto právním základě působila církev ve Francii až do roku 1905, kdy došlo k již zmíněnému odloučení od státu.³⁹

V průběhu 19. století se několikrát proměnilo společensko-politické postavení, ve kterém se církev nacházela. Figurovala už skutečně jako politický subjekt, jehož angažování se na veřejnosti bylo buď žádoucí, nebo naopak zcela zavrhané a potlačované, v závislosti na mnoha okolnostech.⁴⁰ Selhání jednání o novém konkordátu v roce 1817 postavení církve značně oslabilo. Proticírkevní smýšlení podporovaly i nově vznikající ideové směry, vytlačující na okraj náboženskou víru. Církev se tak musela vnitřně vypořádávat s konkurencí v oblasti myšlení, jakou byl hlavně liberalismus a demokratické myšlenky. Nejpronikavěji mezi mnohými dalšími na tyto podněty doby reagoval kněz a filosof Félicité Robert de Lamennais, průkopník liberálního katolicismu a zastávce demokratických principů. Jeho snaha dokázat, že ideály demokracie, kterými rozuměl svobodu jedince, rovnost a bratrství, jsou křesťanství vlastní, se nejprve nesetkala s přílišným pochopením. V roce 1834 papež Lamennaisovy myšlenky odsoudil,⁴¹ což svědčí o tom, že církev na jejich přijetí nebyla připravená. Nicméně názorový otřes, který Lamennais vyvolal, byl důležitý pro formování církevních postojů v druhé polovině 19. století a na počátku století 20.⁴² Vlivným Lamennaisovým protipólem byl další francouzský filosof Joseph de Maistre. Jeho konzervativní názory výrazně spjaté se zdůrazňováním nadřazenosti papežské moci nad regionálními církevními (i světskými) autoritami také velice výrazně ovlivnily myšlenkové směřování katolíků napříč 19. stoletím.

³⁷ CROUZIL, Lucien, *Concordat de 1801: Etude historique et Juridiques*, Paris 1904, s. 58.

³⁸ LORETTE, Pierre, *Petite histoire de l'Église catholique au XIXe siècle*, Paris 1909, s. 15. (dále LORETTE)

³⁹ V roce 1817 byl sice učiněn pokus o uzavření nového konkordátu, nesetkal se však se souhlasem ze strany francouzské vlády. Tamtéž, s. 26.

⁴⁰ K této problematice blíže viz publikaci PLONGERON, Bernard, *Zrození republikánského křesťanství*, Brno 2000, s. 83 a dále. a MAIER, s. 85 a dále.

⁴¹ LORETTE, s. 34.

⁴² MAIER, s. 113.

Lamennais byl odpůrcem zasahování státu do jmenování biskupů, a stejně tak se názorově stavěl proti monopolu na vzdělání, který od roku 1808 držela tzv. *Université de France*, založená Napoleonem I.⁴³ Omezení, která pro církve vyplývala ze závislosti na *Université*, narážela na ostrou kritiku ze strany katolické hierarchie po celou dobu existence červencové monarchie. Církve usilovala o lepší podmínky, za kterých by mohla s větší svobodou podnikat ve školství.

Změna nastala až za tzv. Druhé republiky. Dva roky po jejím vzniku, v roce 1850, vešel v platnost zákon nesoucí jméno tehdejšího ministra pro vzdělání Alfreda de Falloux. Tato legislativa znamenala kompromisní řešení, které umožňovalo církvím otvírat v rámci veřejného školství vlastní školy a církevním příslušníkům učit ve školách vedených státem.⁴⁴ Následujících třicet let se francouzské školství rozvíjelo pod dvojitým dohledem státu a katolické církve. Těchto třicet let poznamenala nebyvalá spolupráce státu s církví, vycházející mimo jiné z toho, že rostoucí počet žáků by svými ústavami stát nebyl schopen zajistit.⁴⁵ Mezi státní a církevní složkou panovala v tomto období shoda, což dokládá i fakt, že osnovy ve školách provozovaných státem se lišily pouze minimálně od osnov ve školách církevních.⁴⁶

Zavedení Fallouxových zákonů mimo jiné zapříčinilo v katolickém světě štěpení názorů mezi episkopátem a silicím katolickým tiskem.⁴⁷ Do té doby se tyto dvě strany v řešení politických otázek shodovaly, ale během jednání o reformách vzdělávacího systému vyšla najevo nejednotnost katolíků. Katolický tisk coby nositel moderních myšlenek rozpoutal debatu o nastávajících změnách ve vzdělávacím systému mezi nižším klérem a věřícími obecně, s čímž nesouhlasili představitelé episkopátu, kteří zastávali tradičnější postoje považující debatu s nižším klérem o závažných politických otázkách za irelevantní. Nicméně právě v této době se katolickému tisku podařilo získat postavení významného spolutvůrce názorů a tím i politického směřování katolíků.⁴⁸

V otázce školství si císařský režim Napoleona III. vůči církvi zachoval stejnou vstřícnost, jako druhá republika. Pro 50. léta a dobu následující je ve školství zcela určující jezuitské angažování. Od konce 70. let 19. století se o jezuitách mluví jako o

⁴³ LORETTE, s. 31.

⁴⁴ HUCKABY, s. 204.

⁴⁵ HARRIGAN, s. 59.

⁴⁶ Tamtéž, s. 60.

⁴⁷ MAY, Anita Rasi, *The Falloux Law, the Catholic Press, and the Bishops: Crisis of Authority in the French Church*, *French Historical Studies*, 1973, roč. 8, č. 1, s. 94. (dále MAY)

⁴⁸ Tamtéž, s. 94.

těch, kdo udávají tón francouzského vzdělávání.⁴⁹ Základy svého renomé položili už v 50. letech se založením dvou středních škol v Paříži, které se staly prestižními vzdělávacími instituty. První z nich byla Kolej neposkvrněného početí (*Collège de l'Immaculée-Conception*), známá pod jménem *Vaugirard*, fungující od roku 1852. Rozmach a oblíbenost jezuitských škol dokládá fakt, že v roce 1861 *Vaugirard* přijímala 400 studentů a v roce 1875 dvojnásobek.⁵⁰ Založení druhého významného pařížského jezuitského ústavu proběhlo v roce 1865.⁵¹ Škola svaté Jenovéfy (*École Sainte-Geneviève*) vznikla jako přípravná škola pro vstup na vysoké školy a úspěch jejích studentů znervózňoval antiklerikály i umírněnou část inteligence, hlavně v období třetí republiky, protože jezuité zůstali nositeli převážně monarchistických názorů. Úspěšnost absolventů ze *Sainte-Geneviève* ve vstupu na vysoké školy za celé období let 1852 a 1913 přesáhla 80 %.⁵²

Svůj význam si jezuitské školy udržely i po vzniku Třetí republiky, ale vliv tohoto řádu vzrostl příliš a vyvolával již zmíněné obavy. Situace v počátcích nového režimu byla taková, že celé veřejné školství se pod dohledem katolíků úspěšně rozvíjelo a stávalo se tak nebezpečnou platformou pro šíření vlivu církve. Reakce přišla v roce 1879 s příchodem Léona Gambetty do čela vlády, jak již bylo uvedeno. Obavy z rostoucího vlivu církve ve společnosti vedly k postupnému omezování katolického školství. Tvůrce zákonů ministr školství Jules Ferry, si uvědomoval, že stát nemůže zajistit všechny studenty v případě celoplošného zrušení katolických škol, rozhodl se tedy omezit pouze kongregační školy a zejména právě jezuity.⁵³ Hlavním přínosem Ferryho zákonů bylo zavedení sekulárního vzdělávání, což katolické snahy ve veřejném školství definitivně znemožnilo. Laicizace přerušila sice neplánovanou, ale úspěšnou spolupráci státu a církve, která trvala třicet let. Tento obrat zapříčinil ještě větší polarizaci názorů v obou táborech.

Legislativa z přelomu 70. a 80. let byla zaměřena proti školám provozovaným hlavně katolickými řády, ale zároveň do budoucna znemožňovala prosazování se ve veřejném školství členům kléru. Takto se ze vzdělávání poskytovaného katolíky stala alternativa k tomu, které zajišťoval stát, namísto dosavadního vzájemného doplňování

⁴⁹ BUSH, John, Education and Social Status: The Jesuit *Collèges* in the Early Third Republic, *French Historical Studies*, 1975, roč. 9., č. 1, s. 125.

⁵⁰ LANGDON, John, The Jesuits and French Education: A Comparative Study of Two Schools 1852-1913, *History of Education Quarterly*, 1978, roč. 18, č. 1, s. 50. (dále LANGDON)

⁵¹ Tamtéž, s. 50.

⁵² LANGDON, s. 51.

⁵³ HARRIGAN, s. 72.

se těchto dvou forem školství. Katolíci sekularizací vyhnání z veřejného školství začali zakládat soukromé vzdělávací instituce, pro které se vžil název *écoles libres* (svobodné školy). Systém katolických škol se stal konkurencí státního vzdělávání, toto soupeření bývá označováno za soupeření dvou Francií – Francie katolické a Francie sekulární.⁵⁴ Antagonismus dosáhl svého vrcholu v odluce církve od státu.

Vedle turbulentního 19. století bylo významným obdobím pro církve období mezi dvěma světovými válkami, protože bylo dobou přehodnocování. Významnou úlohu hrálo odsouzení *Action française*⁵⁵ papežem, které hlavně mezi pravicové katolíky souhlasící s jejím směrem zaselozmatek. Spolu s problémovým vztahem, který církve ke státu měla, tvořilo odsouzení maurasiánského hnutí hlavní podnět k debatě rozebírající souvislosti mezi pozemskou a duchovní mocí.⁵⁶ Vystala otázka, jestli krize *Action française* byla záležitostí pouze pozemskou a politickou, a rozpoutala obecnější diskuzi o podstatě světské autority. Počátek 30. let přinesl definitivní názorové ujasnění. V žádném případě nebylo zpochybňováno, že světská autorita pochází od Boha, ale větší důraz než dosud byl kladen zároveň i na jedince. Od třicátých let církve vnímala společnost a stát jako něco, co funguje ve prospěch jednotlivce. Autorita se od Boha dostává k těm, kdo vládou, prostřednictvím těch, kterým je vládnuto, tudíž je akceptována demokracie jako jedna z forem vlády.⁵⁷

Odsouzení *Action française* s sebou neslo i zásahy do personálního obsazení francouzského episkopátu. Do Paříže byl z Vatikánu vyslán nový nuncius Luigi Maglione a jeho hlavním úkolem bylo očistit místní katolickou hierarchii od příliš politicky exponovaných přívrženců *Action française*. Za necelých deset let, které Maglione v úřadě strávil, vyměnil čtyřicet biskupů. Došlo ke značnému omlazení episkopátu, zároveň Maglione vybíral hlavně kleriky, kteří se angažovali v sociálních aktivitách spíše než v politice, a byli tak představiteli nového směru katolictví, které papež silně podporoval. V této době nastoupily na posty biskupů či arcibiskupů důležité

⁵⁴ Tamtéž, s. 77.

⁵⁵ *Action française* viz pozn. č. 29.

⁵⁶ CLÉMENT, Jean-Louis, *Les évêques au temps de Vichy: Loyalisme sans inféodation*, Paříž 1999, s. 11. (dále CLÉMENT)

⁵⁷ CLÉMENT, s. 13.

osobnosti vichystické éry, například Pierre Gerlier, Emmanuel Suhard nebo Achille Liénart.⁵⁸

⁵⁸ COINTET, Michèle, *L'Église sous Vichy: La repentance en question*, Paris 1998, s. 17-18. (dále COINTET)

3. Vznik Vichy a reakce episkopátu

3.1. Přerod Třetí republiky ve Francouzský stát

„Podivná válka“⁵⁹ (*drôle de guerre*) mezi Francií a Německem trvala příliš dlouho, než aby jí mohla francouzská Třetí republika zůstat nepoznamenaná, a vnitropolitická stabilita Francie byla natolik křehká, než aby mohla přestát „podivnou válku“. *Drôle de guerre* bývá označována jako most mezi dvěma režimy, Třetí republikou a Francouzským státem, neboť ve Francii způsobila takové otřesy, ze kterých se stát nedokázal vzpamatovat, aby zabránil konečné vnitřní erozi.⁶⁰ Pro církve znamenalo období od září 1939 do května 1940 příležitost prokázat či vyvrátit svou loajalitu vůči stávajícímu státnímu zřízení. Podporu, jak je patrné z předchozí kapitoly, potvrzovala ve velké míře. Do posledních dnů Třetí republiky katolická hierarchie hájila její autoritu a věřící vybízela k poslušnosti vůči této legitimní moci.⁶¹ Biskupové a nižší klérus ve svých prohlášeních věřící mobilizovali k činnosti ve prospěch státu, povzbuzovali národ a hlavně jeho vojáky zatím nečinně čekající v pevnostech na francouzsko-německých hranicích.

Během prvních měsíců druhé světové války došlo na francouzské politické scéně k vývoji, který vyvrcholil demoralizací armády a zapříčinil tak porážku Francie. Předseda vlády Édouard Daladier se nedokázal usmířit s pravicovou protiválečně smýšlející opozicí a jeho postavení bylo oslabeno i „podivnou válkou“. Válečná nečinnost neumožňovala dosáhnout vojenského úspěchu, který by pozici vlády upevnil. Ve svízelné situaci se nacházela i propaganda, která po půl roce nebyla schopná poskytnout solidní důvody pro vedení konfliktu.⁶² Je dokonce možné, že církve, která podpírala francouzskou účast ve válce argumentem ochrany křesťanské civilizace a francouzského národa proti novému pohanství z Německa, byla v době německé ofenzivy v šíření motivačních myšlenek úspěšnější, než stát. Její pole působnosti bylo ovšem omezené na katolické věřící. Březen 1940 přinesl rezignaci premiéra a zapříčinil výměnu vlády, do jejíhož čela byl postaven představitel antifašistické levice Paul

⁵⁹ Jako „podivná válka“ bývá označováno pasivní vyčkávání francouzských a německých jednotek na německých západních hranicích od počátku války do 10. května 1940, kdy německá armáda zahájila tažení proti Francii, Belgii, Nizozemí a Lucembursku. Druhá světová válka, In PEČENKA, Marek; LUŇÁK, Petr, a kol., *Encyklopedie moderní historie*, Praha 1999, s. 121.

⁶⁰ JACKSON, Julian, *Francie v temných letech 1940-44*, Praha 2006, s. 98. (dále JACKSON)

⁶¹ CLÉMENT, s. 19.

⁶² JACKSON, s. 131.

Reynaud.⁶³ Jeho opatrné politické manévrování ve snaze udržet mír mezi jednotlivými politickými proudy oslabilo nově sestavenou vládu. Květnová německá ofenzíva a francouzská neúspěšná obrana donutily Reynauda reorganizovat vládu, do které přizval i hrdinu z první světové války, maršála Philippa Pétaina. S německým postupem sílily hlasy politiků požadujících ukončení bojů a podepsání příměří, čemuž Reynaud nebyl schopen účinně čelit a ze své funkce odstoupil. Byl nahrazen maršálem Pétainem, který o šest dní později, 22. června, nechal zastavit boje.⁶⁴ Pro konsolidování moci využil Pétain řečnické a diplomatické obratnosti Pierra Laval, ⁶⁵ který prohlášením, že válečnou katastrofu z velké části způsobily dosavadní politické instituce, a proto nemohou zůstat beze změny, přiměl Národní shromáždění dát Pétainovi pravomoci ke změně ústavy.⁶⁶ Hlasování, které proběhlo 10. července 1940, prokázalo, že o republikánském zřízení pochybovala levice i pravice, není ale bez zajímavosti, že nezanedbatelnou část hlasujících proti novým pravomocem pro Pétaina tvořili katolíci, ať už z *Parti Démocrate Populaire* nebo *Jeune République*.

Republika se stala minulostí, ačkoliv Albert Lebrun jakožto prezident stojící v čele Francie od roku 1932, nikdy oficiálně nepodal demisi, pouze odešel z politiky. Do čela tzv. Francouzského státu se postavil Philippe Pétain v nově vzniklé funkci hlavy státu (*chef de l'État*) a svou pozici upevnil vydáním několika ústavních zákonů rušících parlament a soustřeďujících legislativní i exekutivní pravomoci v maršálových rukou. Ústava jako taková nebyla během vichystické éry nikdy dokončena.⁶⁷

Nově vzniklý stát se rozkládal na zbytkovém území předválečné Francie, které se Němci rozhodli neokupovat. Rozloha byla vymezena smlouvou o příměří. Francouzský stát byl ze severu vymezen linií Tours-Bourges-Moulins-Dijon, západní hranice vedla východně od Poitiers a Bordeaux, Němci zcela obsadili západní pobřeží. Zvláštní status oproti francouzskému okupovanému území měla oblast Nord-Pas-de-Calais, která byla podřízena německému velitelství v Bruselu. Německo ke svému území přímo přičlenilo Alsasko a Lotrinsko. Francouzská vláda si za své sídlo zvolila lázeňské městečko Vichy v oblasti Auvergne, protože poskytovalo dostatečné kapacity

⁶³ JACKSON, s. 132.

⁶⁴ CURTIS, s. 82.

⁶⁵ Pierre Laval, vzděláním právník, působil v době Třetí republiky v politických sférách na straně levice, ve dvacátých letech se jeho politické smýšlení stočilo k pravici. Ve 30. letech zastával post předsedy vlády. Později byl jmenován do čela vichystické vlády, kde setrval od dubna 1942 do srpna 1944. JACKSON, s. 144 a 221.

⁶⁶ CURTIS, s. 88; JACKSON, s. 146.

⁶⁷ JACKSON, s. 146.

pro umístění veškeré správy nového státu. Původně se uvažovalo o Lyonu či Clérmont-Ferrandu, ale tato města, která díky svému významu vyhovovala představě centra státu více než rekreační středisko ve Vichy, nemohla pojmout tak vysoký počet nových obyvatel. Podle sídelního města vlády se režim fungující ve Francii v době druhé světové války označuje jako vichystický. Francouzský stát vedl Philippe Pétain, s pomocí vlády, kterou si jmenoval. Rozhodovací pravomoci náležely Pétainovi, pokud je nedelegoval na někoho jiného. Důležitou roli hráli i Pétainovi poradci a odborníci, které si ke spravování země maršál zvolil.⁶⁸ Okupovanou část Francie spravovalo německé vojenské velitelství se sídlem v Paříži a komunikace s Francouzským státem probíhala většinou prostřednictvím německého velvyslanectví, i když jednotlivé složky složité okupační správní struktury vystupovaly vůči zástupcům Francouzského státu odlišně, což působilo ve vzájemném styku problémy.⁶⁹

3.2. Cesta k uznání

Důvod, proč by měl vzniknout Francouzský stát s novým zřízením, naznačoval Pétain už v době před uzavřením příměří. Poukázal na fakt, že mír s Německem pomůže předejít anarchii, do které by Francie upadla po definitivní porážce, a také na to, že vystoupení z konfliktu by dovedlo zemi k obrození jejích sil a morálky národa. Poprvé zazněla myšlenka obrody rezonující v Pétainově doktríně Národní revoluce (*révolution nationale*). Francie měla takříkajíc povstat z popela, měla být vybudována na zcela nových základech, protože ty staré dokonale rozmetal válečný debakl.⁷⁰ Takovou rétoriku Pétain plně rozvinul až po svém nástupu do čela vichystického státu, i když její zárodky jsou patrné ještě před podepsáním příměří.

Téma kompletní obnovy Francie je pro počátky Vichy naprosto klíčové. Pétain se rozhodl vybudovat stát zcela jiného charakteru, než byla Třetí republika, a chtěl tak učinit mimo jiné s odvoláním se na staré tradice rurální a křesťanské Francie. Podobně jako Charles Maurras, zakladatel a ideolog *Action française*, nebyl ani Philippe Pétain věřícím člověkem, ale oba si uvědomovali, jak silně hierarchicky je církev uspořádaná a tuto její vlastnost vnímali jako dobře využitelnou ve státě.⁷¹ Jedním z cílů *révolution nationale* nebo také *redressement* (obrození, obnova; tento termín Pétaine dokonce

⁶⁸ JACKSON, s. 156-161.

⁶⁹ Tamtéž, s. 182-183.

⁷⁰ Tamtéž, s. 137.

⁷¹ SOUVAY, s. 221; DUQUESNE, s. 25.

preferoval⁷²) měla být morální a duchovní obroda francouzského národa, která bude základem nápravy poměrů ve Francii.⁷³ Pétain kalkuloval, že se na uplatňování doktríny Národní revoluce bude církev ochotně podílet, zároveň si byl vědom, že právě ona je mocným nástrojem, bez kterého by převýchova Francouzů nebyla efektivní.

S vyhlášením doktríny *révolution nationale* úzce souvisí i hledání viníka za porážku Francie ve válce, která kvůli hromadným chaotickým útekům před Němci pro Francouze představovala šokující zkušenost se zhroucením státní kontroly.⁷⁴ Tento zmatek a podřízení se nacistickému Německu musely být národu nějak vysvětleny. Pétain zvolil rétoriku, o které věděl, že ji ocení také katolická církev a bude srozumitelná i pro francouzský národ, který během války zažíval vzplanutí víry. Ve svých projevech poukazoval na éru, která byla příchodem Francouzského státu ukončena, a charakterizoval ji jako modernismem a materialismem zkaženou, bažící jen po zábavě a osobních radostech. V prohlášení datovaném na 26. června 1940, tedy několik dní po uzavření příměří, Pétain národu vzkázal: „Porážka, kterou jsme utrpěli, je způsobená uvolněním [doby]. Duch zábavy rozbořil to, co oběť vystavěla.“⁷⁵ Na vině byli podle maršála političtí liberálové a kapitalisté, kteří Francii odvedli od Boha. Podobné názory zaznívaly i z úst dalších představitelů režimu, např. generál Weygand, Pétainův ministr obrany, obvinil antiklerikály Třetí republiky z morálního úpadku francouzského národa, který byl způsoben tím, že političtí představitelé antiklerikálů „přes půl století vyháněli Boha ze škol.“⁷⁶ Skupinou obviněných byli také cizinci, za které režim označil i ty, jejichž rodiče se narodili mimo Francii.⁷⁷ Pétainovská rétorika, mířená proti liberálům a antiklerikálům, se značně překrývala s Hitlerovými útoky na Židy a Svobodné zednáře, obviňující je z porážky Německa v první světové válce a z rozkladu německého národa obecně. Vichystická propaganda aplikovala antisemitské názory a obavu ze Svobodných zednářů⁷⁸ na nenávist k antiklerikálům a liberální politice, čímž vznikl prototyp viníka zodpovědného za úpadek mravů ve Francii a tím i za válečné ponížení. Byl jím liberální politik židovského původu, či jiný přistěhovalec, nejlépe člen zednářské lóže a antiklerikál.

⁷² JACKSON, s. 162.

⁷³ BÉDARIDA, *Les catholiques...*, s. 46.

⁷⁴ JACKSON, s. 135.

⁷⁵ PÉTAİN, Philippe, Appel du 25 juin 1940, In BARBAS, Jean-Calude ed., *Philippe Pétain, Discours aux Français*, Paris 1989, s. 63 – 66.

⁷⁶ DUQUESNE, s. 32.

⁷⁷ Už od července 1940 vláda pomocí určené komise prověřovala všechna naturalizační akta udělená od roku 1927, v důsledku čehož bylo 17 000 občanů Francie tohoto občanství zbaveno. CURTIS, s. 128.

⁷⁸ Svobodné zednářství bylo ve Francii zakázáno v srpnu 1940. DUQUESNE, s. 50.

Zejména mezi nižšími vrstvami obyvatel, ale i v intelektuálních kruzích panoval názor, že si Francie svou porážku zasloužila. Politici Vichy přiměli celý národ kát se za jeho hříchy před Bohem, a i na místech téměř zcela dechristianizovaných, jako byl jih Francie, spontánně vzplanula náboženská víra a řada Francouzů se semkla kolem farářů.⁷⁹ Z duchovních se stávali morální autority, ale respekt si získali i tím, že zůstávali často jako jediní ve svých působitích, zatímco prefekti či starostové utekli před okupanty.⁸⁰ Když se pak starosta vrátil na své místo, musel krátký čas spolupracovat s místním duchovním při vedení správních záležitostí. Tímto způsobem vzrostla obliba duchovních u občanů, kterou jen zesílil všeobecný záchvat náboženské vroucnosti. Můžeme tedy vidět, že v reakci na politickou rétoriku, cílenou především na věřící, se ve společnosti skutečně rozmohl určitý náboženský zápal z přesvědčení, že za ponížení státu může pokleslá morálka jeho národa.

Upevňování moci Pétaina a vznik jeho kultu je nutné vnímat v této atmosféře. Okouzující hrdina od Verdun se zjevil, aby podruhé zachránil Francii, jak se zpívá v populární písni, kterou bychom mohli označit za neoficiální hymnu, *Maréchal, nous voilà!*. Už tím, že prosadil podepsání příměří a zabránil tak krveprolévání, si Pétain získal všeobecné sympatie. Když pak Francouzům slíbil návrat ke slávě staré Francie, byla jeho osobnost bezmála uctívána a to i z řad církevních představitelů. Do Vichy, které si nová vláda vybrala za sídelní město, se ihned po podepsání příměří hrnuly zástupy těch, kteří se naléhavě chtěli připojit k obnově Francie, za svou loajalitu a pomoc zároveň očekávali určité výhody. Velkou část těchto idealistů, nadšených z Pétainovy *révolution nationale*, tvořili členové katolické církve.⁸¹

Pétainovi šlo především o získání podpory církve. Maršál potřeboval, aby představitelé katolické církve oficiálně prohlásili vichystický režim za legitimní a tím utvrdili věřící ve správnosti následování Pétaina. V období navazujícím hned na uzavření příměří totiž nebylo vůbec jasné, jestli episkopát Francouzskému státu podporu vyjádří. Rozhodně mezi episkopátem nedošlo k nadšenému přijímání a oslavování tohoto činu. Byl vnímán s velkou úlevou, protože Pétain zastavil krveprolévání na bojištích,⁸² nicméně kladnému hodnocení příměří po stránce politické se biskupové

⁷⁹ DUQUESNE, s. 29.

⁸⁰ COINTET, s. 13.

⁸¹ DUQUESNE, s. 69.

⁸² BÉDARIDA, *Les catholiques...*, s. 46.

vyhýbali.⁸³ Jako příklad může sloužit verdunský biskup Charles Ginisty a jeho pastýřský list z 9. srpna 1940 věnovaný příměří. Text byl sepsán za praktičtější účelem, zabývá se normalizací poměrů v diecézi po návratu mobilizovaných farářů, nicméně zaznívá v něm myšlenka, že „nikomu teď nepřísluší posuzovat význam a dosah [příměří], až budoucno a to, jak budou [podmínky příměří] aplikovány, nám umožní lépe vše zhodnotit.“⁸⁴ Jinými slovy, v srpnu 1940 nebyl episkopát připraven jednotně a veřejně uznat legalitu Vichy, zvolil vyčkávací taktiku.

V létě 1940 se čelní představitelé katolické hierarchie snažili především o udržení církevní struktury zasažené rozdělením země. Jednotlivé části Francie podléhaly jiné legislativě a při určování demarkační linie rozhodně nebyl brán ohled na církevní rozdělení. Takto byla narušena vnitřní struktura a docházelo k situacím, kdy arcibiskup nebyl schopen komunikovat s jedním ze svých biskupů, protože se nacházel na opačné straně demarkační linie.⁸⁵ Každodenní fungování církve tak bylo ohroženo. Nicméně jak dokládá schůzka dvou kardinálů a arcibiskupů pařížského Emmanuela Suharda a lyonského Pierra Gerliera, která proběhla 9. července 1940 v Paříži,⁸⁶ episkopát si problém uvědomoval a pokoušel se najít jeho řešení, ale jak ukázal pozdější vývoj, často musely obě části církve fungovat odděleně, a to platí i pro zaujímání veřejných stanovisek.

Během vyčkávacího období církev řešila své vnitřní problémy, v žádném případě ale nezůstala lhostejná k vývoji politiky. Jednotlivci mu věnovali dokonce zvýšenou pozornost. Například významný jezuitský kněz Gustave Desbuquois⁸⁷ nechal vypracovat kritické posouzení politického vývoje ve Francii v létě 1940. Touto prací byl prověřen jezuitský kněz André Desqueyrat a jeho úkolem bylo prokázat či vyvrátit legálnost politických kroků Pétainova a jeho okolí od července 1940, zpochybňovaná byla volba Národního shromáždění dávající Pétainovi do rukou ústavodárné pravomoci. Desqueyrat shrnul volbu Národního shromáždění jako legální a současnou politickou

⁸³ CLÉMENT, s. 25.

⁸⁴ GINSTY, Charles, Lettre de Son Exc. Monseigneur l'évêque de Verdun à l'occasion de l'armistice, prélude de la paix, *La Semaine religieuse du diocèse de Verdun*, 9. srpen 1940, s. 95-97. [online] [cit. dne 28-05-2014] Dostupné z: http://archives.meuse.fr/?id=recherche_guidee_presse_ancienne_detail&open=947&doc=accounts%2Fmnesys_ad55%2Fdatas%2Ffir%2FPresses%2FFRAD055_Per_1121Per.xml&page_ref=947&unititle=1940&unitid=&unitdate=1940 (vlastní překlad)

⁸⁵ DUQUESNE, s. 55.

⁸⁶ Tamtéž, s. 44.

⁸⁷ Otec Desbuquois řídil *Action populaire*, jezuitskou společnost pracující na zlepšování soužití všech tříd společnosti. Zaměřená byla hlavně na dělnickou vrstvu a nižší třídu obecně.

situaci ve Vichy označil za nakloněnou církevním intervencím.⁸⁸ Je nutné dodat, že dokument, který nese název *Le gouvernement de la France Nouvelle*, ovlivnil značně formování názorů episkopátu, ač původně nedošlo k jeho sepsání za účelem zaujetí oficiálního stanoviska.⁸⁹ Nicméně v létě a na začátku podzimu ještě nebylo jasné, jakým směrem se režim bude ubírat. Pétainův kladný názor na církev byl sice všeobecně známý, nicméně oficiální kroky režimu ho nijak nepotvrzovaly. Církevní hierarchie proto vyčkávala.

Pétainovo rozhodnutí reformovat školství můžeme vykládat jako snahu dát najevo církvi vstřícnost a přimět tak episkopát k formulování jasného stanoviska k režimu. V minulosti bylo školství hlavní sférou církevního zájmu a v počátcích Vichy se situace nezměnila, takže požadavky episkopátu přednesené po vyhlášení Francouzského státu se týkaly opět hlavně reformy vzdělávacího systému. Legislativní opatření z podzimu 1940 konečně explicitně vyjádřila ochotu Pétaina církvi v určitých otázkách ustupovat. Reformování školství bylo svěřeno filosofovi a silně věřícímu katolíkovvi bez zkušeností s politikou Jacquovi Chevalierovi,⁹⁰ který uvedl v praxi několik zákonů silně zvýhodňujících církev. První byl uveden v platnost v září 1940 a vracel všem řeholním řádům právo vyučovat. V říjnu 1940 došlo ke zrovnoprávnění soukromých škol s veřejnými v přístupu ke *caisse des écoles* (pokladna pro školy).⁹¹ Nejdál Chevalier zašel svým návrhem zákona z prosince téhož roku, ve kterém zavedl do osnov základních škol povinné vyučování náboženství.⁹² Proti němu protestovala i řada katolíků, mezi nimi i kardinál Suhard, který měl obavy z nekvalitní výuky náboženství poskytované zcela laickými učiteli.⁹³ Počátkem ledna získaly soukromé školy právo čerpat dotace od obcí, ale částka nesměla přesáhnout podporu, kterou obec přiznala místní veřejné škole.⁹⁴

Chevalier byl pro své radikální zásahy záhy ze strany vlády kritizován.⁹⁵ Do čela ministerstva pro vzdělání byl proto místo něj v březnu 1941 dosazen klasický filolog a

⁸⁸ CLÉMENT, s. 33.

⁸⁹ Tamtéž, s. 35.

⁹⁰ Chevalier je zároveň spoluvůrcem reformy španělského školství, ke které došlo za Francisca Franka. JACKSON, s. 169.

⁹¹ *Caisse des écoles* byla státním prostředkem podpory poskytované studujícím dětem z nemajetných rodin. Pokladna rozdělovala finanční prostředky, oblečení a školní pomůcky, které obdržela od majetných rodin a sponzorů. Od roku 1867 této podpory mohli využívat jen žáci veřejných škol. DUQUESNE, s. 97.

⁹² JACKSON, s. 168.

⁹³ DUQUESNE, s. 100.

⁹⁴ BÉDARIDA, *Les catholiques...*, s. 50-51, DUQUESNE, s. 97-98.

⁹⁵ COINTET, s. 123.

historik Jérôme Carcopino, který Chevalierovu legislativu značně omezil. Carcopino si uvědomoval změny, které společnost prodělala od doby, kdy církev ovládala školství, a byl si vědom, že se stávající situace nedá zvrátit ze dne na den pomocí legislativy. Držel se dosavadního rozdělení sfér vlivu „školy učitelům, kostely farářům“, ve snaze vyhnout se společenským či náboženským konfliktům.⁹⁶ Situaci viděl tak, že církev bude úspěšněji přitahovat nové věřící, pokud nebudou její zájmy prosazovány direktivně ve veřejném prostoru.⁹⁷ Na jaře 1941 se po Carcopinových změnách situace ve školství stabilizovala. Náboženství se stalo nepovinným předmětem ve všech školách ve Francii, i když k němu nesmělo docházet v prostorách škol.⁹⁸ Soukromým institucím v nouzi stát přiznal finanční podporu, jejímž přerozdělováním byli pověřeni biskupové.⁹⁹ Klerikalismus dosáhl svého vrcholu za Chevalierova působení, kdy církev na pár měsíců zcela ovládla školství. Po Carcopinových zásazích školství zůstávalo nadále hlavní třecí plochou mezi státem a církví, nicméně na jaře 1941 došlo ke kompromisu, díky kterému církev dostala určité výhody, i když se na podzim 1940 zdálo, že její zisky budou mnohem větší.

Pétainův vstřícný přístup k církvi, která byla důležitým spojencem v šíření *révolution nationale*, nedokládaly jen školské reformy. Od konce léta byly přijímány zákony na ochranu rodiny znesnadňující rozvody a přiznávající finanční pomoc rodinám v nouzi.¹⁰⁰ Pétain se těmito zákonodárnými gesty snažil církvi naznačit své podání ruky, na což episkopát reagoval kladně. Zpočátku se jednalo o individuální projevy náklonnosti, až později došlo k názorovému ujasnění a oficiálnímu oslovení katolické veřejnosti.

První výraznou deklarací sympatií se stal lyonský projev přednesený 19. listopadu 1940 kardinálem Gerlierem v katedrále sv. Jana při příležitosti Pétainovy návštěvy. Do té doby docházelo k veřejným projevům náklonnosti k maršálovi ze stran episkopátu či nižšího kléru, ale tyto projevy nebyly brány nikým za závazné a jednalo se spíše o vzácné případy. Gerlierův proslav byl vnímán jako přelomový, i když se jednalo pouze o další projev osobních sympatií. Jako už několik řečníků před ním prohlašuje, že „Francie, utrápená a zahalená do smutku, potřebovala vůdce, který by jí ukázal cestu k obrodě a vrátil jí důvěru v její budoucnost. Bůh tomu chtěl, abyste tu byl právě vy,

⁹⁶ COINTET, s. 132.

⁹⁷ DUQUESNE, s. 102.

⁹⁸ JACKSON, s. 169.

⁹⁹ DUQUESNE, s. 105.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 94.

zahalen do své slávy [...],“ a dodává, „V nejdramatičtějších chvílích naší zkoušky jste se pro Francii nezapomenutelným způsobem obětoval a Francie [...] se v odpověď obětuje Vám.“¹⁰¹ Nejcitovanější pasáží však bývá kardinálovo vzpomnutí na procházku po lyonských ulicích, kdy slyšel „dav provolávající [...] dvě hesla ‚Ať žije Pétain!‘, ‚Ať žije Francie!‘ Dvě hesla? Ale ne,“ specifikuje Gerlier, „[ta dvě hesla] tvoří jedno, protože Pétain, to je Francie a Francie dnešní doby, to je Pétain! Celá Francie za Vámi, pane maršále, stojí, aby pozvedla zraněnou vlast.“¹⁰²

Tato slova byla obecně přijata za velice výstižná a od listopadu 1940 se projevy náklonnosti vůči režimu a speciálně vůči jeho hlavě staly velmi častým jevem. Gerlier takto navíc vyjádřil Pétainovi podporu po tzv. setkání v Montoire, kde maršál přislíbil spolupráci Hitlerovi. Gerlierovo prohlášení vytýčilo názorový směr, kterým se episkopát ubíral, a který vyvrcholil v létě 1941 oficiálním prohlášením loajality k režimu.

Musíme mít na paměti rozdělení země, které fyzicky rozdělilo i církev. Situace episkopátu v okupované zóně byla složitější. Pod neustálým tlakem kolaborantské propagandy a antiklerikalismu duchovní na severu Francie rychleji přilnuli k pétainovskému režimu. Církevní vůdci v čele s pařížským arcibiskupem a kardinálem Emanuelem Suhardem ve snaze udržet jednotu Francouzů zdůrazňovali postavu Pétaina jako jednotící prvek francouzské společnosti.¹⁰³ V této atmosféře Shromáždění kardinálů a arcibiskupů (*Assemblée des cardinaux et archevêques, ACA*) z okupované zóny veřejně zaujalo stanovisko k režimu už v lednu 1941 na schůzce v Paříži. Jednalo se o sepsání dopisu papeži, ve kterém autoři objasňovali svá stanoviska k režimu a Národní revoluci. Text měl zároveň charakter směrnic či určitých doporučení pro vlastní francouzské duchovní.

Dopis je adresován papeži, a autoři v něm ujišťují Svatý stolec o své snaze udržet jednotu v zemi a věrnost Vatikánu. Situace v okupované zóně nebyla církvi příliš nakloněna. To dokládají odstavce, ve kterých kardinálové a arcibiskupové papeže ujišťují, že jsou „pevně rozhodnuti udělat vše možné pro udržení veškerých katolických

¹⁰¹ GERLIER, Pierre, Allocution prononcée, à la Primatiale Saint-Jean, en présence du maréchal Pétain, *La Semaine religieuse du diocèse de Lyon*, 29. listopad 1940, s. 3. [online] Dostupné z: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k63075121/f12.image.r=29%20novembre%201940.langEN> (vlastní překlad)

¹⁰² Tamtéž.

¹⁰³ CLÉMENT, s. 49.

institucí [v chodu].¹⁰⁴ Dále prohlašují, že jsou „absolutně rozhodnutí [...] vyhnout se veškerému angažování v politice.“ Místo toho episkopové doporučují kléru soustředit pozornost k věřícím, protože tak nejlépe společnost docílí tolik očekávaného *redressement*.

Text je psán s velkou opatrností, aby nedal příčinu k represím ze strany okupantů. Episkopát se jasně vymezuje vůči zasahování do politiky a apeluje na kléru, aby věnoval veškeré úsilí udržení církevní jednoty ve jménu Národní revoluce. Směrnice o několik dní později převzalo i ACA ze zóny neokupované, které k dopisu připsalo několik odstavců potvrzujících stejné cítění.¹⁰⁵ V textu se ale neobjevuje přímo Pétainovo jméno, ani není zmiňován Francouzský stát, pouze idea *révolution nationale*. Z tohoto můžeme usuzovat, že francouzský episkopát stále nepovažoval za vhodné oficiálně vybízet duchovní k úctě k Pétainově osobě, ale pouze k jeho projektu *redressement*, což vychází i z názoru papežského nuncia na Pétaina v počátcích vichystického státu. Nuncius sídlící ve Vichy údajně kardinály varoval před přílišným kompromitováním se s režimem, jehož dlouhodobé trvání není příliš jisté, Pétaina pak měl označit za lstivého člověka.¹⁰⁶

Názor episkopátu se v následujících měsících vyvinul v souvislosti s vývojem politickým. Ministr národní obrany François Darlan v květnu 1941 souhlasil s poskytnutím vojenské pomoci Hitlerovi.¹⁰⁷ Takto otevřený projev kolaborace rozštěpil katolíky na ty, kdo nesouhlasili, a ty, kdo Pétainovi důvěřovali a tím akceptovali i rozhodnutí učiněná v jeho okolí. Krizi vztahu katolíků k Pétainovi prohloubil střet v Sýrii v červnu a červenci 1941, kde proti sobě stanuli francouzští vojáci jak na straně Vichy, tak po boku Britů.¹⁰⁸ Strach z rozštěpení episkopátu na názorové frakce zapříčinil další pařížské setkání kardinálů a arcibiskupů okupované zóny, tentokrát s účastí kardinála Gerliera. Na tomto setkání, které se odehrálo 15. července 1941, byl přijat text charakteru veřejné deklarace, nikoliv dopisu obsahujícího pokyny pro vnitřní fungování církve. Stal se nejvýznamnějším prohlášením loajality režimu, které církve v době Vichy učinila. V tomto textu episkopát shrnul svůj postoj jako touhu „bez

¹⁰⁴ La Déclaration des Cardinaux et Archevêques de France, *La Semaine religieuse du diocèse de Lyon*, 29. listopad 1940, s. 454. [online] Dostupné z: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k63075121/f465.image.r=nous%20v%C3%A9n%C3%A9rons%20le%20chef%20de%20l%27%C3%89tat.langEN> (vlastní překlad)

¹⁰⁵ Tamtéž.

¹⁰⁶ DUQUESNE, s. 56.

¹⁰⁷ Šlo o podepsání tzv. Pařížských protokolů. JACKSON, s. 191.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 384-385.

podřízení se ustavené moci být loajální upřímně a cele.“¹⁰⁹ Mluví se zde konkrétně o vztahu k Pétainovi: „Uctíváme hlavu státu (*chef de l'État*) a naléhavě požadujeme, aby se kolem ní shromáždili všichni Francouzi ve své jednotě. Jednota je vždy principem síly. Tímto vybízíme věřící, aby zaujali každý své místo v uskutečňování díla obrození, které bude probíhat na třech základech - rodině, práci a vlasti, a jeho cílem bude vybudování silné, jednotné a soudržné Francie.“

Je patrné, jak se situace vyvinula. Oficiální text provolávající Pétaina za středobod sjednocujících se Francouzů se od opatrného vyjádření podpory *révolution nationale* značně liší. V létě 1941 církev potřebovala pevnější společný jmenovatel všech katolíků, který by je udržel názorově pospolu v politicky vypjatých momentech a napříč Francií. Stala se jím *révolution nationale* a zůstávala jím i v červenci 1941, kdy byla posílena osobou Pétaina hodného veškeré úcty. Vzhlížení k maršálovi bylo bráno jako účelové, alespoň v tomto smyslu se vyjadřuje deklaráce z 24. července 1941. Zde je postavy Pétaina skutečně využito jako něčeho, co usnadní *redressement*, protože dojde k určité centralizaci snah. Pétain byl v té době zárukou jednoty Francouzů a tím i katolíků. Tón deklaráce měl nicméně velmi daleko k lidovým provoláváním úcty z léta a podzimu 1940, pouze jich svým způsobem využil.

¹⁰⁹ La Déclaration des Cardinaux et Archevêques de France, *La Semaine religieuse du Lyon*, 29. listopad 1940, s. 456. [online] Dostupné z: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k63075121/f465.image.r=nous%20v%C3%A9n%C3%A9rons%20le%20chef%20de%20l%27%C3%89tat.langEN> (vlastní překlad)

4. Momenty váhání a přehodnocování

Názory církve se proměňovaly v reakci na konkrétní postupy, které vláda v řízení státu volila. Ne vždy episkopát s politickými špičkami zcela souhlasil, proto můžeme ve vztahu církve ke státu s postupem času identifikovat názorové neshody ústící i ve veřejné projevy nesouhlasu. Církevní představitele donutily k veřejným odsudkům zejména dvě kauzy. Tou první je postupující perzekuce Židů, ke které se církev nakonec postavila s odmítáním, druhou kauzou, která církev pobouřila, bylo zavádění povinné pracovní služby v Německu nejprve pro dělníky, později i pro další vrstvy obyvatel. Na následujících stránkách se pokusím rozebrat dva zmíněné problémy a nastínit vývoj církevního názoru. Vedle utváření oficiálních stanovisek se pokusím odhalit jednotlivé názorové proudy.

4.1. Církev a perzekuce Židů

Záhy po svém vzniku počal Francouzský stát přijímat protižidovskou legislativu. Důležité je dodat, že tyto zákony omezující práva židovského obyvatelstva ve Francii byly nejprve přijímány v rámci legislativy zaměřené proti cizincům.¹¹⁰ V červenci 1940 vznikl výbor na prověřování naturalizačních aktů francouzských občanů držících občanství od roku 1927 a později. Jak již bylo zmíněno výše, ztráta státní příslušnosti se týkala přibližně 17 000 osob.¹¹¹ Je ale patrné, že přijímaná legislativa byla zaměřená hlavně antisemitsky. V této době se episkopát k zákrokům proti cizincům veřejně nevyjadřoval, můžeme však vysledovat reakci řadových kněží či samotných věřících, kteří od léta 1940 pomáhali bývalým občanům Francie, včetně Židů, k nelegálním přechodům hranic. Akce takového typu byly vedeny například jednou ze známých postav katolického odboje, otcem Alexandrem Glasbergem, který pomáhal ohroženým osobám bez státní příslušnosti dostat se do Švýcarska.¹¹² Za zmínku stojí fakt, že Glasberg na křesťanství přestoupil z judaismu, ale židovskému původu nebývá přikládán větší vliv na jeho činnost v odboji.¹¹³

¹¹⁰ Vedle občanů Francie bez francouzského původu, kteří byli považováni za cizince, se Vichy vypořádávala i se skutečnými cizinci, uprchlíky z Německa, Rakouska, Polska, Rumunska, Maďarska, kteří hledali ve Francii útočiště ještě před porážkou. MORLEY, John, *Vatican Diplomacy and the Jews During the Holocaust 1939-1943*, New York 1990, s. 49. (dále MORLEY)

¹¹¹ CURTIS, s. 128.

¹¹² DUQUESNE, s. 269.

¹¹³ BÉDARIDA, Renée, *Les Armes de l'Esprit: Témoignages chrétien (1941-1944)*, Paris 1977, s. 128. (dále BÉDARIDA, *Témoignages*)

Až o několik měsíců později stát zaútočil na Židy přímo. Počátkem října 1940 byl vyhlášen *Statut des Juifs* (Statut Židů), který stál na počátku vzniku rozsáhlého legislativního aparátu omezujícího židovské obyvatelstvo. Objevuje se zde i důležitá definice Žida.¹¹⁴ Zákon zbavil osoby židovského původu plnoprávného postavení, což s sebou neslo omezení individuální svobody a zákaz vykonávat určitá povolání.¹¹⁵ Už v září 1940 byly na okupovaném území německou okupační správou zavedeny arizační zákony zabavující majetek židovských firem, vláda ve Vichy obdobné zákony přejala během podzimu 1940.¹¹⁶ Tato protižidovská opatření však církevní hierarchie ponechala bez výraznějších komentářů, což bylo vládou vnímáno jako tichý souhlas církve.¹¹⁷ Xavier Vallat, který stál v čele Komisariátu pro židovské otázky¹¹⁸ a byl tudíž jedním z autorů antisemitských zákonů, se u poválečného soudu bránil tím, že se po celou dobu svého působení neseťkal s výtkami k protižidovské legislativě ze strany francouzské katolické hierarchie ani Vatikánu.¹¹⁹

Je pravdou, že antisemitské názory přežívaly v celé francouzské společnosti z období dlouho předcházejícího druhé světové válce. Židé byli už před válkou v propagandě pravicových a nacionalistických politických stran či hnutí označováni za viníky stagnujícího hospodářství a ekonomiky. Toto cítění mezi širokou veřejností podporovala odhalení korupčních skandálů meziválečného období, která upozorňovala na rostoucí vliv Židů na politiku a hospodářství. Nezanedbatelný vliv měla i dlouho předcházející Dreyfusova aféra otřásající společností mezi lety 1896 a 1906. Křivé obvinění Žida Alfreda Dreyfuse, důstojníka francouzského generálního štábu, ze špionáže pro Německo, se stalo nejvhodnějším materiálem k ilustrování, jak moc je Francie v ohrožení ze strany cizinců.¹²⁰

¹¹⁴ Jako Žid byl klasifikován každý člověk se třemi prarodiči židovského původu. Pokud byl někdo ve sňatku s osobou židovského původu, stačili úřadům dva jeho židovští prarodiče, aby ho označily za Žida také. Tato definice byla upravena 2. června 1941 druhým *Statut des Juifs*, odkdy osobě s dvěma prarodiči židovského původu stačila k zařazení do kategorie Žid pouze židovská víra této osoby, nebo v případě manželství i druhé osoby. MORLEY, s. 49-50, CURTIS, s. 136-138.

¹¹⁵ Ze státní správy bylo propuštěno 3500 Židů, dále nesměli být zaměstnáváni v kinematografii a tisku. V červnu roku 1941 byla tato omezení rozšířena na všechna zaměstnání vyžadující zákonnou regulaci. CURTIS, s. 148.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 153-154.

¹¹⁷ RAJSFUS, Maurice, *N'oubliez pas le petit Jésus!: l'Église catholique et les enfants juifs (1940-1945)*, Paris 1994, s. 88. (dále RAJSFUS); COINTET, s. 173-174. Často se v této souvislosti mluví o „církví mlčící“. RAJSFUS, s. 86.

¹¹⁸ *Commissariat général aux Questions juives* založený v březnu 1941 byl hlavní institucí produkující antisemitskou legislativu a provádějící perzekuci. CURTIS, s. 136.

¹¹⁹ MORLEY, s. 51.

¹²⁰ CURTIS, s. 50-57.

Dalo by se říct, že církev vnímala židovský problém podobně, jako zbytek společnosti. Tomuto tvrzení by napovídal fakt, že *Assemblée des cardinaux et archevêques* okupované zóny už na srpnové schůzce debatovalo nad kroky vlády proti Židům z úhlu, který nejlépe vystihují slova Émila Guerryho, arcibiskupa z Cambrai a sekretáře stálého výboru ACA, poukazující na to, „že problém [Francie] tkví v tom, že v srdci národa existuje společenství rezistentní vůči veškeré asimilaci, rozptýlení, začlenění jednotlivých svých členů do tohoto národa.“¹²¹ Uvědomování si jakési židovské otázky a nutnosti jejího řešení bylo tedy církvi vlastní. Došlo ale k zajímavému názorovému štěpení, které proběhlo ve sféře rétoriky a nemělo rozhodující dopady na přístup k perzekuci Židů, nicméně dokazuje odlišné vnímání postavení židovské části společnosti. Émile Guerry na srpnové schůzi ACA podotkl, že když chce mít stát právo postupovat proti Židům a řešit tak vlastní problémy, musí respektovat fakt, že jsou rovnoprávními francouzskými občany, a podle toho s nimi stát musí zacházet. V tuto dobu paradoxně stát usilovně vypracovával legislativu omezující tuto plnoprávnost. Proti Guerryho vnímání Židů stojí kardinál Liénart a jeho identifikování Židů jako cizinců ve francouzské společnosti i státu. V tomto smyslu se Liénart vyjádřil v reakci na první rasistické zákony. Ve středu jeho pozornosti stáli vždy hlavně dělníci a židovská otázka ho zřejmě tolik netížila. Podobně jako Liénart situaci vnímal Pierre-Marie Durieux, jenž byl v té době mnohem větším stoupencem Pétaina než Liénart, který se k Pétainově Francouzskému státu nevyjadřoval.¹²² Guerryho vnímání Židů jako respektovaných spoluobčanů nenašlo mezi episkopátem větší odezvu, tato netečnost byla navíc umocněna rasovými zákony, které, jak již bylo zmíněno, episkopát přecházel mlčením.

Kritika vůči postupům proti Židům zaznívala především z řad nižšího kléru. Výtky se týkaly hlavně průběhu deportací a podmínek v internačních táborech. Ve snaze pomoci internovaným vybízeli kněží své předáky k oslovení politických kruhů. Snaha episkopátu se nesečkala s úspěchem, což bylo dáno zřejmě nepřilíšnou horlivostí biskupů jednat v této záležitosti, i když určité kroky byly podniknuty.¹²³

¹²¹ GUERRY, Émile, *L'Église catholique en France sous l'occupation*, Paris 1947, s. 35, cit dle CLÉMENT, s. 128.

¹²² Tamtéž, s. 129.

¹²³ Kardinál Gerlier prostřednictvím arcibiskupa Guerryho v dopise upozorňoval ministra vnitra, který měl na starosti internační tábory, na hroživé podmínky vězňených Židů. Tato zpráva se nedočkala odezvy, k dalšímu naléhání na ministerstvo nedošlo. BÉDARIDA, *Les catholiques...*, s. 173.

Mlčení episkopátu po zavedení druhého, pozměněného *Statut des Juifs*¹²⁴ 2. června 1941 doznalo určitých narušení, v celkovém měřítku ale nemůžeme říci, že by se směřování církve výrazně měnilo. V létě 1941 stále probíhala diskuse, jestli a jak moc se církev přikloní na stranu Pétaina a Francouzského státu a vysloví jim podporu, takže neutralita do určité míry dává smysl. Jules Saliège, arcibiskup z Toulouse, jako první prolomil ticho, když v listopadu 1941 veřejně apeloval na národ, aby měl slitování s těmi, kdo trpí, ať už jsou jakéhokoli vyznání či rasy.¹²⁵ Ze strany nižšího kléru přibýlo případů osobních upozornění na skandální legislativu, ale na takové zprávy episkopát reagoval velice opatrně.

Důležitou roli na přelomu léta a podzimu 1941 sehrál postoj francouzského vyslance u Svatého stolce, Léona Bérarda, k rasovým zákonům. Počátkem srpna 1941 Pétain kontaktoval Bérarda s dotazem na charakter reakce, která ve Vatikánu následovala po vyhlášení druhého *Statut des Juifs*.¹²⁶ Je tedy patrné, že si Pétain svým počínáním nebyl zcela jist a očekával výtky ze strany církve. V obsáhlé odpovědi, kterou Bérard Pétainovi zaslal 2. září, předestírá myšlenku, že Vatikán nebude odsuzovat postupy jednotlivých států, i když se rasismus neshoduje s myšlenkami církve. Pétain si tak mohl být jist, že církev nebude proti antisemitským zákonům protestovat. Vatikán dopisu nepřikládal důležitost oficiálního prohlášení, jednalo se o dopis soukromého charakteru, což dokládá Gerlierova nepoučenost o jeho obsahu, která vyšla najevo v říjnu 1941, když se kardinál obrátil na úředníka Komisarátu pro židovské otázky s žádostí o zmírnění násilí proti Židům a zlepšení podmínek v táborech. Úředník se údajně zaštitil Bérardovým dopisem a Gerlierova neznalost tohoto listu úředníka donutila, aby kardinálovi vyložil jeho obsah.¹²⁷ V souvislosti s tímto je třeba zmínit překvapenou reakci papežského nuncia Valeria Valeriho, kterému o dopisu Pétain řekl na diplomatické večeři 14. září, tedy téměř dva týdny po tom, co byl dopis napsán. Valeri nejprve zpochybnil důležitost dopisu, ale po tom, co obdržel z Vatikánu vyrozumění, že Bérard projednával odpověď na Pétainův dotaz se Státním sekretariátem, musel jeho obsah akceptovat.¹²⁸

¹²⁴ Tímto zákonem došlo hlavně k znepřístupnění dalších profesí jedincům židovské krve a k usnadnění vyvlastnění jejich majetku. Zároveň byla poupravena právní definice Žida. (srov. s pozn. č. 106) CURTIS, s. 130.

¹²⁵ CLÉMENT, s. 130.

¹²⁶ MORLEY, s. 51.

¹²⁷ RAJSFUS, s. 94-95.

¹²⁸ MORLEY, 53.

Celá situace se vyvinula tak, že Pétain si mohl být jist svým počínáním na poli rasové legislativy, protože nehrozily námitky ze strany církve. Jak mohl v září pocítit Valeri a v říjnu Gerlier, jejich vlastní církve nepodnikla kroky, aby je, tedy papežského nuncia a francouzský episkopát, informovala o tom, co probíhá mezi Vatikánem a hlavou státu. Mezi Valerim a římskou kurií v této době zřejmě docházelo k štěpení názoru na Francouzský stát. Valeri sice podle příkazu Vatikánu přesídlil s vládou do Vichy, ale od počátku měl k Francouzskému státu rezervovaný postoj vycházející z nedůvěry v dlouhé trvání tohoto státního celku, a proto nedoporučoval papeži, aby se příliš s Pétainem zaplétal.¹²⁹ Pétain ale papeže sám oslovil, což stálo na počátku vzájemných vztahů, které bývají hodnoceny jako kladné.¹³⁰ Valerihovo rezervovaný postoj tak byl dočasně postaven takříkajíc mimo hru, takže se o Bérardově dopisu nedozvěděl ani domácí episkopát.

Nehledě na slib Vatikánu nekomentovat francouzskou antisemitskou legislativu došlo ve Francii k projevům nesouhlasu v reakci na příliš kruté zacházení se Židy, kterému už episkopát nedokázal dále přihlížet. Významným momentem se stal zátah francouzské policie na pařížské Židy v noci z 16. na 17. června 1942 a jejich následná internace na *vélodrome d'hiver* (zimním velodromu) v centru Paříže.¹³¹ *Assemblée des cardinaux et archevêques* z okupované zóny přijalo 22. července návrh dopisu, který kardinál Suhard osobně předal Pétainovi. Pozornost není v textu věnována oprávněnosti takového zásahu, ani tomu, že je veden bez německé pomoci, ale způsobu, jakým je veden.¹³²

Blížkost německé vojenské síly zvyšovala nebezpečí perzekuce jednotlivých duchovních v případě projevů nesouhlasu, proto je výtka Pétainovi formulovaná s takovou opatrností a nezmiňuje fakt, že zátah naplánovala německá strana. Na jihu došlo ke dvěma odvážnějším a hlavně veřejným prohlášením ze strany prelátů. Arcibiskup Saliège 23. srpna 1942 v pastýřském listu apeloval na křesťanskou morálku věřícího s ní spojená práva a povinnosti. „S dětmi, ženami, muži, otci, matkami je zacházeno jako s hloupým stádem, členové stejné rodiny jsou separováni jeden od

¹²⁹ MORLEY, s. 49.

¹³⁰ DUQUESNE, s. 24-25.

¹³¹ Byli pozatýkáni všichni židovští muži ve věku od dvou do šedesáti let, ženy ve věku od dvou do padesáti pěti let. CURTIS, s. 220.

¹³² CLÉMENT, s. 133.

druhého a převáženi na neznámá místa.“¹³³ Kruté zacházení s rodinami arcibiskupovi a dalším prelátům vadilo nejvíce. Stát najednou prokázal, jak malou úctu má k rodině, základnímu stavebnímu článku křesťanské společnosti. Dále Saliège píše, že „Židé jsou muži, Židovky ženy. Ne vše proti nim je dovoleno, proti těmto mužům, ženám, otcům a matkám rodin.“ Jinými slovy, perzekuce podle arcibiskupa zašla neúnosně daleko. Pierre-Marie Théas, biskup v Montauban, Saliègeův sufragán, pokračoval v kritice. V pastýřském listu o něco mladším, než je Saliègeův, zdůrazňuje rovnost všech lidských stvoření, protože všichni lidé bez rozdílu byli stvořeni Bohem. Théas zmiňuje nejistou budoucnost Židů, když píše, že je s nimi nakládáno „jako s mrzkým stádem dobytka, které je odváženo na neznámé místo.“¹³⁴

Shromáždění Židů na *vélodrome d'hiver* představovalo důležitý moment ve vztahu církve ke státu, i když reakce nebyly až na několik výjimek příliš útočné a měly spíš prosebný charakter apelující na nezcizitelná práva lidské bytosti a křesťanské milosrdenství. Společné veřejné prohlášení vydáno nebylo, pouze *Assemblée des cardinaux et archevêques* z okupované zóny doručilo Pétainovi prostřednictvím Suharda dopis vyjadřující lítost nad osudem Židů. Veřejnost se setkala s názory jednotlivců nesouhlasících s postupem vlády prostřednictvím pastýřských listů, ale jejich dosah byl omezen pouze na diecéze nesouhlasících biskupů. V létě 1942 dosáhla perzekuce Židů ve Francii ohromných rozměrů. Byla podněcována Němci, ale Francouzi se na ní ochotně podíleli. Výroky církve na toto téma se zabývaly výhradně způsobem, jakým k perzekuci dochází, nikoli otázkami kdo či co je její příčinou. Pétain jako šéf státu nebyl z utrpení Židů viněn. Biskupové se v důsledku kritiky zátahu z 16. na 17. června 1942 nepostavili ani proti Francouzskému státu, jeho legitimita zůstala neporušená. Dokonce arcibiskup Saliège ve svém pastýřském listu z 23. srpna na konci dodává: „Francie rytířská a štědrá, nepochybuji o tom, že ty za tyto omyly odpovědnost nenešeš.“¹³⁵

¹³³ SALIÈGE, Jules, Lettre de S.E. Monsieur l'archevêque de Toulouse sur la personne humaine. In *L'Église Catholique en Haut-Garonne*, [online] Dostupné z: <http://toulouse.catholique.fr/23-aout-1942-70-ans-apres-la> (vlastní překlad)

¹³⁴ Přepis prohlášení se objevil například v katolickém ilegálním periodiku *Témoignage chrétien*. THÉAS, Pierre-Marie, Lettre de S. E. Mgr l'Évêque de Montauban sur le respect de la personne humaine, In *Cahiers du Témoignage chrétien*, říjen – listopad 1942, s. 26, [online] Dostupné z: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k884284j/f28.image.r=Cahiers%20du%20T%C3%A9moignage%20chr%C3%A9tien.langEN> (vlastní překlad)

¹³⁵ SALIÈGE, Jules, Lettre de S.E. Monsieur l'archevêque de Toulouse sur la personne humaine. In *L'Église Catholique en Haut-Garonne*, [online] Dostupné z: <http://toulouse.catholique.fr/23-aout-1942-70-ans-apres-la> (vlastní překlad)

Perzekuce Židů představovala katalyzátor štěpení názorů uvnitř dosud převážně jednotného episkopátu. Na tom, jaké postoje jednotlivci vůči antisemitským zásahům zaujímali, je patrné, jak se vyvinul vztah ke státu a názor na jeho počínání. Můžeme jasně odlišit několik takových postojů, které vymezují určité názorové frakce episkopátu.

Pro mnoho katolíků podporujících odboj nepředstavovalo problém pomáhat Židům k útěku ze země či skrývat je a zároveň být oddán myšlence *révolution nationale*.¹³⁶ Pro zúčastněné mohla *révolution nationale* představovat plán, podle kterého Francie znovu získá svou sílu a slávu díky návratu ke katolickým tradicím. V myslích některých, jako byl například arcibiskup Saliège či biskup Théas, se tato vize nijak nevyklučovala s povinností pomoci bližním v nouzi, i když jsou jiné víry či rasy.

Rozporuplnější je postava kardinála Gerliera, který sám sebe označoval za antisemitu. Názor, že Židé z velké části přispěli k úpadku Francie, přijímal za svůj, protože jeho rodinu dostal do finančních potíží krach banky, za níž stáli mimo jiné finančníci židovského původu.¹³⁷ Nicméně Gerlier se stavěl proti násilnému shromáždění Židů v příšerných podmínkách táborů a svou osobou zaštitil řadu aktivit vedených katolíky ve prospěch ohrožených. Existuje pastýřský list z 6. září 1942, ve kterém Gerlier, na kterého vyvíjelo tlak *Assemblée des cardinaux et archevêques*, zaujal kritické stanovisko k antisemitským zásahům a postavil se tak po bok Saliègeovi a Théasovi. Podle Gerliera by Francie neměla zapomenout na „nezadatelnost práv lidské bytosti, posvátnost rodinných svazků a neodvolatelnost práva na azyl.“¹³⁸

Nejpočetnější proud ve francouzském episkopátu tvořili mlčící jedinci. Dvěma hlavními představiteli můžeme vnímat kardinály Emmanuela Suharda a Achilla Liénarta. Oba působili na okupovaném území, což mělo jistě vliv na jejich opatrné počínání. Snaha nevystavit perzekuci svou osobu, spolupracovníky či věřící určitě hrála roli. Zároveň se církev především snažila uchovat výdobytky, jež od státu získala. Podpora katolického školství oproti Třetí republice značně vzrostla (i když možná ne tolik, jak by katolíci chtěli). Stát zatím podporoval katolické občanské aktivity či mládežnické organizace, jako bylo například Skautské hnutí či veškeré složky

¹³⁶ BÉDARIDA, s. 182.

¹³⁷ RAJSFUS, s. 95.

¹³⁸ GERLIER, Pierre-Marie, Communiqué de S. E. le Cardinal Gerlier, qui devra être lu en chaire le dimanche 6 septembre 1942, In *Cahiers du Témoignage chrétien*, říjen – listopad 1942, s. 26-27, [online] Dostupné z:

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k884284j/f28.image.r=Cahiers%20du%20T%C3%A9moignage%20chr%C3%A9tien.langEN> (vlastní překlad)

předválečné *Association catholique de la jeunesse française*, dosud existovaly katolické odbory napříč všemi profesemi. Projev nesouhlasu církve s režimem mohl vést ke ztrátám dobré pozice ve státě. Židovská otázka představovala pro církvev problém palčivý po stránce svědomí, ale nikoli jiným způsobem. Určitou roli v mlčení tak sehrál i zakořeněný antisemitismus a následné přijetí pohledu státu na Židy jako na problém Francie, který je potřeba vyřešit.

Poslední skupinou, která se dá v těle církve nejjasněji odlišit, jsou zastánci otevřené kolaborace. Mezi episkopátem se nacházeli v menšině. Jejich významným představitelem byl kardinál Alfred Baudrillart, který až do své smrti v roce 1942 vedl slavný *l'Institut catholique de Paris*. Za války působil spíše v ústraní, vzhledem k velmi vysokému věku. Několikrát promluvil na veřejnosti o důležitosti spolupráce s Německem, které je jedinou zárukou boje proti komunismu.¹³⁹ Po útoku Německa na Sovětský svaz v červnu 1941 Baudrillart nadšeně vybízel mladé katolíky k nové křížové výpravě proti bolševismu.¹⁴⁰ Názorově velice blízký Baudrillartovi byl Henri-Édouard Dutoit, biskup z Arrasu. Sdílel s ním strach z ateismu, který komunismus přináší. Při příležitosti příchodu nového roku 1941 ve svém projevu zmínil, že „kolaborace je znamení, pod kterým je nutné se shromáždit, aby byl zítřejší mír učiněn trvalým.“¹⁴¹ Německo představovalo pro kolaborující část episkopátu záruku, která Francii ochrání před komunismem, zajistí mír a umožní Francii opět se postavit na nohy. Likvidace Židů byla francouzským kolaborujícím episkopátem v kombinaci s antisemitským smýšlením přirozeným procesem očišťování národa.

4.2. Povinná pracovní služba pro Německo

Kritika perzekuce Židů neodvedla církvev od poslušnosti státu. Ani ti největší kritikové deportací nezaútočili přímo na legitimitu státu. Od listopadu 1942 naopak můžeme pozorovat upevnění vzájemných vztahů. Došlo k němu po tom, co německá armáda v reakci na vylovení spojenců v severní Africe obsadila zbytek francouzského území.¹⁴² Pro Francouze to znamenalo šok, stejně tak pro církvev. Porušení dohody o příměří ze strany Německa vzbudilo dotazy, má-li současná vláda vůbec nějakou moc. Církvev opět stála před otázkou, jestli je Pétainův stát stále legitimní a jestli dokáže

¹³⁹ DUQUESNE, s. 180-181.

¹⁴⁰ FOULLIOUX, Étienne, *Les chrétiens français entre crise et libération 1937-1947*, Paris 1997, s. 107.

¹⁴¹ Cit dle BÉDARIDA, s. 103.

¹⁴² JACKSON, s. 230-231.

zajistit fungování a rozkvět svého národa. Mezi členy episkopátu se našel nezanedbatelný počet těch, kteří obnovili rétoriku uctívání Pétaina, jakou používali v počátcích Francouzského státu.¹⁴³ Tito propétainovští nadšenci obviňovali z tehdejších problémů Francie anglosaskou invazi v severní Africe, spíše než Německo. Situace nebyla taková, že by celý episkopát podporoval osobnost Philippa Pétaina, ale všichni se za něj ve výsledku postavili. U výrazného počtu prelátů došlo k vzednutí vlny patriotického smýšlení, bez ohledu na osobu Pétaina, jejíž význam přestal být vnímán tak zásadně. Postavit se na stranu Francie v tuto chvíli pro mnohé znamenalo Pétaina a Francouzský stát podpořit, protože neexistovala jiná alternativa. Episkopát v čele s Emmanuelem Suhardem tak přijal nový směr loajality, když věřící zavázal k poslušnosti vůči Pétainovi a platným zákonům existujícího státu, které je třeba respektovat. Zároveň ale nařídil vyvarovat se přílišnému kompromitování církve při emocionálních projevech náklonnosti k Pétainovi.¹⁴⁴

Po usmíření se státem a uklidnění poměrů musela církev, spolu s celou Francií, čelit novému otřesu. Pierre Laval, jenž se do čela vlády vrátil v dubnu 1942,¹⁴⁵ začal od podzimu pod nátlakem Němců postupně zavádět takzvanou povinnou pracovní službu pro Německo. Od vybízení k dobrovolným odchodům do německých továren bylo v září 1942 přistoupeno ke schválení zákona, který všem mužům i ženám určitého věkového rozpětí ukládal být k dispozici pracím, které jim budou přiděleny státem. S rostoucími nároky Němců na zbrojení vzrůstaly i požadavky okupantů na dodávání pracovních sil do továren. Tak Laval podlehl tlaku a 16. února vyhlásil povinnou pracovní službu pro Německo (*Service du travail obligatoire, STO*), odvádějící z Francie všechny muže narozené v rozmezí let 1920 a 1922.¹⁴⁶

Pro Francouze představovalo STO moment ohromného rozčarování, vláda ve Vichy ztratila v očích národa veškerý respekt, protože vyšlo najevo, že není schopna ochránit své lidi a posílá je do továren okupační mocnosti. Takto vnímali situaci i věřící.¹⁴⁷ Otázkou bylo, jak se k nově nařízené povinnosti postaví episkopát a katolické mládežnické organizace, jejichž členů se STO přímo týkalo. Od počátku katoličtí předáci s principem STO nesouhlasili, když byl ale zákon schválen, začalo se

¹⁴³ CLÉMENT, s. 182.

¹⁴⁴ DUQUESNE, s. 296.

¹⁴⁵ Za jeho předsednictví došlo k zátahu na pařížské Židy.

¹⁴⁶ JACKSON, s. 235.

¹⁴⁷ BÉDARIDA, René, Églises et chrétiens, In AZÉMA, Jean-Pierre, BÉDARIDA, François, eds. *La France des années noires: 2. De l'Occupation à la Libération*, Paris 2000. s. 136.

v katolických kruzích, zejména v mládežnických organizacích katolické akce *Association catholique de la jeunesse française*, jako byla *Jeunesse ouvrière catholique*, mluvit o STO jako o příležitosti k šíření víry mezi dělníky či dokonce samotné Němce.¹⁴⁸ Episkopát si musel ujasnit, jestli má mladé dělníky k nástupu do transportů povzbuzovat, nebo jestli je slučitelné s katolickým učením neuposlechnout nařízení takového druhu.¹⁴⁹

Schůze *Assemblée des cardinaux et archevêques* v jižní zóně, ke které došlo ještě počátkem února 1943, tedy v době, kdy dělníci neodcházel do Německa v masovém měřítku, nepřinesla žádná převratná prohlášení. Episkopát od počátku zaujal rétoriku podobnou jako v případě perzekuce Židů, tedy vyjadřování lítosti. V prohlášení preláti žehrají nad odtrháváním mladých Francouzů od rodin a nad jejich cestou do neznáma, z dosahu duchovního vedení.¹⁵⁰ Státem vymáhané roztrhávání rodin podobně jako v případě perzekuce Židů figuruje jako důkaz toho, že samotný režim se zpronevěřuje vlastním ideálům *révolution nationale*.

Po 16. únoru 1943 začala být povinná pracovní služba vymáhána plošně. Přijetí konkrétních stanovisek tak bylo nevyhnutelné. Mezi mládeží se poprvé objevily nápady na neuposlechnutí rozkazu a vyhýbání se STO, a to zejména mezi studenty z *Jeunesse étudiante catholique*. Duchovní se snažili své svěřence od takových myšlenek odrazovat poukazováním na velké nebezpečí života v ilegalitě. Oproti studentům stáli dělníci z *Jeunesse ouvrière catholique*, kteří od počátku soucítili s ostatními dělníky a k odmítání STO se stavěli spíše negativně. Mnozí z nich se vydali do Německa s touhou pomoci společníkům najít cestu ke katolické víře, protože předpokládali, že v podmínkách německých továren, daleko od vlasti a rodin budou Bohu otevřenější. Podobné uvažování se objevilo i mezi členy skautského hnutí, kteří nejprve zcela odmítali protivení se zákonu.¹⁵¹ Vykrystalizovala názorová neshoda mezi katolickými dělníky a studenty, kterou pouze podpořil Lavalův vstřícnější přístup ke studujícím, kterým slíbil určité úlevy či odročení ze studijních důvodů.¹⁵²

V době, kdy katolická hnutí řešila svůj spor, episkopát mlčel. Další schůze ACA byla naplánována až na duben, ale zrychlující se odvody dělníků a vzrůstající

¹⁴⁸ COINTET, s. 289.

¹⁴⁹ DUQUESNE, s. 299.

¹⁵⁰ Francouzské dělníky nesměli do Německa doprovázet duchovní. DUQUESNE, s. 326.

¹⁵¹ BÉDARIDA, Églises et chrétiens, s. 137.

¹⁵² COINTET, s. 289.

neposlušnost vůči povolávacím rozkazům donutily katolickou hierarchii jednat. V březnu učinil průlomová prohlášení na adresu STO biskup z Lille kardinál Achille Liénart. Tento muž se zdál být osobou nejpovolanější, protože jeho práce byla vždy zaměřená ve prospěch hlavně dělnických tříd. Do čela lillské diecéze byl dosazen ve druhé polovině 20. let, v důsledku personálních změn ve francouzském episkopátu, které zapříčinilo odsouzení *Action française*.¹⁵³ Liénart byl prototypem klerika dávajícího důraz na sociální stránku apoštolátu, proto v době, kdy papež Pius XI. kritizoval přílišný zájem francouzských duchovních o politiku, Liénart zcela vyhovoval požadavkům Vatikánu. Do čela diecéze byl dosazen ve čtyřiceti čtyřech letech, tedy velice mladý.¹⁵⁴ Jako hlavní opora dělníků v episkopátu, nemohl nečinně přihlížet odvodům.

Kardinál Liénart poprvé veřejně promluvil o STO 15. března před čtyřmi tisíci mladými shromážděnými k bohoslužbě. Z projevu se nezachoval žádný autentický záznam,¹⁵⁵ nicméně dle reakcí a pozdějších parafrázování se usuzuje, že kardinálův projev byl výrazně ovlivněn přáním vlády a okupantů, či byl v jejich prospěch zneužit.¹⁵⁶ Zazněl dvojznačný proslov apelující na milosrdenství, který nikoho neuklidnil, protože ve své podstatě nabádal k uposlechnutí rozkazu. Liénart údajně řekl, že okupanti své pravomoci překročili, ale že pokud se jeden člověk rozhodne odjezdu vyhnout, odjede na jeho místě někdo další.¹⁵⁷ O Liénartovi se ihned začalo mluvit jako o zaprodanci vlády, na což kardinál reagoval 21. března dalším projevem, tentokrát o mnoho jasnějším. Nejprve se Liénart odmítavě zmínil o interpretacích jeho projevu z 15. března, přímo popřel, že by tehdy vyjádřil souhlas s STO. Nejčastěji citovanou větou se stalo Liénartovo „je možné se jí [povinné pracovní službě] vyhýbat bez hříchu. Nemám právo Vám radit, abyste jeli.“¹⁵⁸ Hlavním přínosem jeho řeči bylo, že zpochybnila povinnost poslušnosti vůči nařízením, která vydává ustavená moc. Mezi jeho argumenty patřilo odmítnutí antibolševické propagandy, kterou bylo STO provázeno. Liénart kritizoval propagandistické štváctví, oproti kterému stavěl povinnost křesťana přinášet

¹⁵³ COINTET, s. 19.

¹⁵⁴ Tamtéž.

¹⁵⁵ DUQUESNE, s. 307.

¹⁵⁶ CLÉMENT, s. 211, COINTET, s. 290.

¹⁵⁷ DUQUESNE, s. 307.

¹⁵⁸ LIÉNART, Achille, Texte du sermon du 15 mars 1943, In *Cahiers du Témoignage chrétien*, červenec 1943, s. 7-8, [online] Dostupné z: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k8842882/f7.image.r=Cahiers%20du%20T%C3%A9moignage%20chr%C3%A9tien.langEN> (vlastní překlad)

milosrdenství, nikoli přispívat k válečnému úsilí cizí země.¹⁵⁹ Objevuje se obraz křesťana, který s nebezpečím, jakým je komunismus, bojuje křesťanskou myšlenkou, nikoli fyzickými zbraněmi. Zároveň Liénart neopomněl kritizovat, že zákon o STO má velice škodlivý vliv na pospolitost rodin, tudíž stát opět prokázal, že navzdory vši propagandě instituci rodiny nerespektuje.

Episkopát, dosud váhavý, se rozhodl přijmout Liénartova vyjádření za svá. O velikonocích 9. května 1943 byl čten v pařížské Notre-Dame text, který oficiálně odsuzoval STO a dával povolaným možnost výběru, jestli poslechnout či odmítnout. STO vehnalo spoustu mladých lidí do odboje a církve je od velikonočního projevu oficiálně přestala kritizovat. Nejen v katolických kruzích, ale ve společnosti obecně dosáhl stát prostřednictvím povinné pracovní služby toho, že veškerá jeho autorita se rozpustila. Od února 1943 se začal ve vichystické Francii zákon obcházet ve velkém měřítku a stát s tím byl schopen jen málo udělat.¹⁶⁰ Vichy najednou stálo proti svým obyvatelům, když mladé muže odtrhávalo od rodin a posílalo do německých továren do nejistých poměrů. To, jakého odporu veřejnosti Vichy dosáhlo, je patrné mimo jiné i na tom, že se proti vládě postavila církev. Poprvé směli křesťané neuposlechnout zákon vydaný ustavenou mocí, tudíž legitimita dosud mnohdy problematicky udržovaná, ale vždy jednomyslně přijatá episkopátem byla ztracena.

¹⁵⁹ DUQUESNE, s. 308.

¹⁶⁰ JACKSON, s. 463.

5. Osvobození a jeho důsledky

S 6. červnem 1944 začalo pro Francii osvobozování. Trvalo dva a půl měsíce, než byla osvobozena Paříž. Vláda z Vichy byla mezitím Němci přemístěna do Sigmaringenu, kde čekala do dubnových dnů roku 1945, již zcela bez vlivu.¹⁶¹ Osvobození, ke kterému významnou měrou přispěl francouzský domácí odboj a *Forces Françaises Libres* (Svobodné francouzské síly, známí těž jako Svobodní Francouzi), založené generálem Charlesem de Gaullem v Londýně, znamenalo pro francouzskou společnost a státní správu počátek procesu očišťování (*épuration*).

Jedním z objektů očištění byla církev, i když nebyla v celospolečenském měřítku prioritou. Požadavky na vypořádání se s její minulostí vznášeli příslušníci katolického odboje, v jejichž čele stál George Bidault, prezident *Conseil national de la Résistance* (Národní rady odboje) a pozdější ministr zahraničí provizorní vlády.¹⁶² De Gaulle si byl vědom nutnosti očistit církev, aby tak uchoval její respekt v očích společnosti, zejména samotných katolíků. Církev neměla být potrestána a utlačena, měla být trestem očištěna, aby mohla dál fungovat jako jedna z důležitých součástí francouzské společnosti.¹⁶³ O svých úmyslech informoval de Gaulle papeže už v červnu 1944 při návštěvě čerstvě osvobozeného Vatikánu.¹⁶⁴

Rozhodnutí katolických odbojářů vypořádat se s církví nejjasněji dokládá událost z konce srpna 1944. Když Francouzi triumfálně osvobodili Paříž, plánoval de Gaulle zúčastnit se s dalšími představiteli formující se vlády mše díkuvzdání v katedrále Notre-Dame. Georges Bidault či otec Bruckberger, významný duchovní domácího odboje, silně protestovali proti tomu, aby generála de Gaulla v kostele vítal kardinál Suhard, který ještě v červenci téhož roku sloužil na tom samém místě zádušní mši za Philippa Henriota, jednoho z čelních představitelů vichystické vlády.¹⁶⁵ De Gaulle v té době zřejmě nesdílel bouřlivé církevní antipatie, to může dokládat fakt, že zakázal

¹⁶¹ JACKSON, s. 541-544.

¹⁶² COINTET, s. 346.

¹⁶³ JOHNSON, Douglas, The Political Principles of General de Gaulle, *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs), 1965, roč. 41, č. 4, s. 661.

¹⁶⁴ KENT, Peter, *Lonely Cold War of Pope Pius XII: The Roman Catholic Church and the Division of Europe, 1943-1950*, Montréal 2002, s. 40. (dále KENT)

¹⁶⁵ MOIGNE, Frédéric, 1944-1951: Les deux corps de Notre-Dame de Paris, *Vingtième Siècle. Revue d'histoire*, 2003, roč. 78, č. 2, s. 77.

Suhardovi účast na mši, protože by kardinálovi mohlo hrozit nebezpečí.¹⁶⁶ Významná část de Gaullova okolí ale tímto gestem kardinálovi naznačila svůj despekt.

Osvobození s sebou přineslo takzvané bouřlivé očišťování společnosti od kolaborantů, které se nevyhnulo ani církvi. Na různých místech si běsnící obyvatelé vyřizovali své účty s duchovními spontánním a nevybíravým způsobem. Několik kněží bylo úkladně zavražděno.¹⁶⁷ Je na místě odlišit „bouřlivé“ očišťování od právně podloženého. Podklady pro vypořádání se s kolaborujícími částmi církve katoličtí odbojáři v čele s Georgesem Bidaultem připravovali během osvobozování, dokonce ještě před obsazením Paříže. Na 26. července 1944 je datována Bidaultova nota požadující přísné sankce pro duchovní, kteří se během existence režimu ve Vichy provinili.¹⁶⁸ Byla určena k posouzení André Latreillovi, historikovi specializujícímu se na dějiny církve, který měl prošetřit jednotlivé případy obvinění zmíněné v textu. Latreille dostal za úkol promyslet taktiku očištění církve a právně ji promyslet.

Hned v úvodu textu je jasně deklarováno, že zcela jistě „neexistuje žádný biskup, který by se dal označit za ‚kolaboranta‘, zároveň ale není o nic méně jasné, že podřízení se biskupů příkazům režimu, často doprovázené entuziasmem, vedlo v mnoha případech ke kladnému přístupu k německé propagandě ve Francii...“¹⁶⁹ Duchovní tedy neměli být souzeni za spolupráci s Němci, ale za kladný přístup k německému vlivu ve francouzském prostředí. Vedle osobních postojů Bidault obviňuje *Assemblée des cardinaux et archevêques* a jeho přední představitele, protože prohlášení ACA často nacisté používali v propagandě ve svůj prospěch. Obvinění padlo i na biskupy, kteří ve svých diecézích tolerovali vycházení periodik silně cenzurovaných či přímo fašisticky zaměřených. Posledním bodem Bidaultovy obžaloby je mlčení duchovních týkající se nařízeních porušujících posvátná práva člověka, ať už byla zaváděna okupanty či domácí vládou. Bidaultovi, jakkoli byl k mlčícím duchovním přísný, bylo jasné, že hromadné demise episkopátu docílit nemůže, za cíl si tedy položil dosáhnout odstoupení alespoň několika prelátů. Na přiloženém seznamu nicméně mezi 24 jmény figurují i všichni tři tehdejší kardinálové. Tato nota měla sloužit zřejmě k vnitřním potřebám formující se francouzské prozatímní vlády, nebyla určena do rukou papeže. Jména

¹⁶⁶ COINTET, s. 342. Cituje paměti Francise-Louise Closona, významného katolického odbojáře a pozdějšího politika.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 347.

¹⁶⁸ HALLS, s. 369.

¹⁶⁹ BIDAULT, Georges, cit dle LATREILLE, André, *De Gaulle, la Libération et l'Église catholique*, Paris 2011, s. 36. (vlastní překlad)

obsažená na seznamu sloužila jako podklad k zahájení podrobnějšího vyšetřování. K textu přináležejí i druhý seznam, složený ze jmen duchovních doporučených k povýšení. Nechybí jména arcibiskupa Saliège či biskupa Théasa. Latreille seznam provinilých prelátů zhodnotil jako velice nahodile sestavený.¹⁷⁰ Uvědomoval si okolnosti jeho vzniku, kdy jednotlivá jména byla „sbírána“ na základě obvinění vycházejících z lokálních kauz. Proto doporučoval všechny případy důkladněji prošetřit a získat pádné argumenty podkládající obvinění. Zároveň byl toho názoru, že východiska nelze dosáhnout bez kooperace s Vatikánem, protože nad biskupy má moc jedině papež.¹⁷¹

Na podzim 1944 vzájemné vztahy Svatého stolce a nově ustavené de Gaullovy prozatímní vlády v Paříži stagnovaly, protože 13. října byl ve Vatikánu přijat telegram, ve kterém vláda protestovala proti ustanovení Valeria Valeriho papežským nunciem. Jako důvod telegram zmiňoval Valeriho předchozí působení při vládě ve Vichy,¹⁷² i když vztah Valeriho a představitelů Vichy bývá hodnocen jako komplikovaný, protože nuncius často působil na Pétainu ve snaze mírnit antisemitskou politiku ve Francii.¹⁷³ Navzdory praxi Vatikánu neodvolávat své vyslance v závislosti na změnách politických režimů musel papež akceptovat výměnu nuncia. Vatikán zároveň upozornil, že takové počínání francouzskou vládu vzdaluje od brzkého uznání ze strany Svatého Stolce.¹⁷⁴ Akceptování nového režimu ve Francii Vatikánem přišlo až 4. prosince, i když papež byl ochoten tak učinit už v září 1944.¹⁷⁵ Komplikované vztahy s Římem znamenaly pro Paříž ztížení vyjednávání ohledně očišťování. V polovině října 1944 vláda jednala s Valerim, přestože ho neuznávala jako nuncia. Georges Bidault mu při tomto setkání, které bylo hodnoceno jako osobní, sdělil úmysl vlády docílit demise prelátů, kteří se provinili svým vztahem k vichystickému režimu. Zároveň Valeriho ujistil, že pozice církve ve Francii má zůstat neotřesená.¹⁷⁶

Koncem prosince 1944 jmenoval papež nového nuncia ve Francii. Styky Vatikánu a francouzské vlády opět nabyly oficiální podoby, když Georges Bidault

¹⁷⁰ LATREILLE, s. 48.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 59.

¹⁷² BLET, Pierre, a kol. *Actes et Documents du Saint Siège Relatifs à la Seconde Guerre Mondiale*, svazek 11, Vatikán 1981, s. 30.

¹⁷³ COINTET, s. 350.

¹⁷⁴ PAPELEUX, Léon, *Le Vatican, Pétain, de Gaulle (1944-1945)*, *Revue d'histoire de la Deuxième Guerre mondiale et des confits contemporains*, 1986, roč. 141, č. 1, s. 87.

¹⁷⁵ BLET, s. 29.

¹⁷⁶ PAPELEUX, s. 88.

z postu ministra zahraničí poslal ke Svatému stolci nového francouzského velvyslance, katolického intelektuála Jacquesa Maritaina.¹⁷⁷ Novým nunciem ve Francii se stal kardinál Angelo Roncalli, čerstvě odvolaný z nunciatury v Istanbulu.¹⁷⁸ André Latreille upozorňoval politiky, aby jednání s nunciem o demisích prelátů neodkládali, protože s postupujícím časem naléhavost událostí vyprchá a francouzský episkopát posílen přítomností nuncia nebude ochoten s vládou jednat.

Seznam vypracovaný Georgesem Bidaultem prodělal během jednání několik proměn, nicméně Roncalli byl ochoten připustit, že dojde k odvolání maximálně tří prelátů.¹⁷⁹ Proběhlo několik setkání mezi nunciem a Bidaultem, do řešení problémů zároveň zasahovali i de Gaulle, ministr vnitra Adrien Tixier či ministr spravedlnosti François de Menthon. Roncalli byl ale neústupný. Neshody zapříčinilo hledání způsobu, jakým určit episkopy doporučené k odvolání. André Latreille nakonec přišel s praktickým řešením, o kterém soudil, že bude vyhovovat i papeži. Ze všech nařčených vybral biskupy, jejichž setrvání v úřadu působilo ještě po úplném osvobození největší potíže pro uchování veřejného pořádku. Zejména tři diecéze přicházely v úvahu, a to arraská, mendeská a diecéze Cotês-du-Nord.¹⁸⁰ Na principu *odium plebis* se Latreille skutečně s Roncallim v únoru 1945 shodl.¹⁸¹ Existovala další čtyři kritéria, podle kterých byla vina prelátů posuzována, a to postoj, jaký episkopové zaujíмали k okupační moci, jejich vztah k vládě ve Vichy a zároveň byl brán v potaz názor, který měli na hnutí odboje.¹⁸² Význam postoje obyvatelstva vůči klerikovi byl pouze zdůrazněn v kontrastu s dalšími otázkami vyšetřování, protože nenávisť bouřícího se lidu byla pádným argumentem, který mohl papež stěží přehlížet.

Mezi únorem a červencem 1945 se seznam prelátů vyvíjel vlivem zásahů ze strany francouzské vlády i římské kurie, Roncalli jakožto prostředník papeže plnil úkol bránit francouzskou katolickou hierarchii, i když přísná stanoviska proti očistě s papežem nesdílel. De Gaulle, Bidault a Tixie naopak určitá jména opět prosazovali. Jak píše Latreille, konečná jednání se vymykala jeho kontrole, vedla je hlavně vláda v čele s ministerstvem zahraničních věcí. Konečné rozhodnutí padlo 27. července, kdy papež prostřednictvím svého nuncia doručil francouzské vládě nótu oznamující přijetí

¹⁷⁷ PAPELEUX, s. 93. Po vylovení spojenců na jižním pobřeží Francie 15. srpna 1944 vichystický vyslanec ve Vatikánu Léon Bérard podal demisi. KENT, s. 40.

¹⁷⁸ HALLS, s. 376.

¹⁷⁹ COINTET, s. 352.

¹⁸⁰ LATREILLE, s. 78-79.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 90.

¹⁸² Tamtéž, s. 82.

demisí tří biskupů – Henriho Dutoita, biskupa z Arrasu, François-Louise Auvityho, biskupa z Mende a Andrého du Bois de la Villerabela, biskupa z Aix-en-Provence. Dále byly přijaty demise tří biskupů z francouzských kolonií v Maroku, na ostrově Saint-Pierre a Miquelon a v Senegalu, tedy v koloniích věrných vichystické vládě.¹⁸³ Reakce papeže na doporučení konkrétních biskupů k povýšení učiněná francouzskou vládou přišla v říjnu 1945, kdy došlo k několika povýšením, mezi kterými bylo nejdůležitější jmenování Julese Saliège kardinálem, spolu s dalšími dvěma Pierrem de Jullevillem a Clémentem Roquesem.¹⁸⁴

Vyrovnaní se s kolaborující církví bylo de iure ukončeno odstoupením několika biskupů v červenci 1945. V porovnání s požadavky, jaké měli francouzští katolíci na jaře a v létě 1944, byl počet odstoupivších prelátů směšně nízký. Vůdcům katolického odboje bylo od počátku jasné, že papež nedovolí episkopát výrazně obměnit, nicméně dále pro ně bylo důležité vést proti obviněným jednotlivcům boj. Stejný spor vedla totiž společnost po osvobození celé Francie, vyhánění kolaborantů ze státní správy, armády, společnosti bylo posedlostí Francouzů. Stejně tak církev, měla-li zůstat dál respektovanou institucí, musela se očistit od svého mlčení, kterým mátlá věřící, od otevřeného podporování německého válečného úsilí, jakým bylo vybízení věřících k účasti na STO, a od svého negativního přístupu k odbojářům, novým hrdinům. Není pochyb o tom, že z očištění církve se stala politická kauza, ve které se střetla touha francouzských katolíků světa a sobě navzájem dokázat, že je možné zúčtovat s ostudnou minulostí, a snaha Svatého stolce zabránit turbulencím ve francouzském episkopátu, ze kterých mohl vzejít nový poměr sil pro Vatikán nevýhodný. Že k vyrovnaní se katolíků s pohnutou minulostí církve ve Francii de facto nedošlo, je jasně patrné z dění na přelomu 80. a 90. let. V roce 1989 došlo k zatčení Paula Touvieria zodpovědného za značnou část holocaustu odehrávajícího se ve Francii. Po osvobození byl Touvier v nepřítomnosti odsouzen k trestu smrti, ale podařilo se mu zůstat na svobodě díky pomoci církve, která ho ukrývala. Lyonský kardinál Albert Decourtray ustavil po Touvierově zatčení v roce 1989 komisi k prošetření role církve v jeho případu a závěrem této komise bylo uznání, že církev během druhé světové války pochybila.¹⁸⁵ Až v roce 1997 byla představiteli církve pronesena omluvná řeč, ve které poprvé

¹⁸³ HALLS, s. 377.

¹⁸⁴ LATREILLE, s. 107.

¹⁸⁵ CURTIS, s. 370.

zaznělo, že „církev [...] ve skutečnosti měla dostatečnou moc a vliv, v tichu ostatních institucí mohlo slovo církve a jeho ozvěna působit jako hráz před nenapravitelným.“¹⁸⁶

¹⁸⁶ *La Déclaration de repentance des évêques de France*, [online] Dostupné z: http://www.dialogue-jca.org/Repentance_des_eveques_de_France.htm (vlastní překlad)

6. Závěr

Cílem práce bylo postihnout, jaký vztah měla katolická církev k vichystickému režimu a poukázat na jeho vnitřní příčiny. Na několika modelových situacích jsem se pokusila představit faktory, které zaujímání postojů církve mohly nějakým způsobem ovlivnit. Tyto faktory měly příležitost projevit se v různých situacích.

Katolická církev ve Francii byla hluboce poznamenána děním do druhé světové války. Období od restaurace francouzské monarchie do roku 1940 bylo pro církev bohaté na zvraty a extrémy. Odnesla si z něj hlavně strach z antiklerikalismu a s ním související touhu prosadit se ve společnosti. Počáteční lnutí katolíků k Vichy bývá vysvětlováno právě antiklerikalismem Třetí republiky, ale po bližším ohledání skutečnosti se mi zdá tento názor příliš zkratkovitý. Ve druhé kapitole jsem naznačila, že období vrcholného antiklerikalismu Francie prodělala na počátku 20. století, mezi válkami se prokázalo, že proticírkevní rétorika už nikoho tolik nepřitahuje a konec 30. let se dokonce pro církev nesl v duchu vzájemného sblížování s režimem. Když pak přihlídneme k tomu, jak dlouho se episkopát zdráhal bezezbytku uznat Pétainův Francouzský stát za právoplatný, dojdeme k názoru, že přilnutí církve k silně pravicovému režimu ve Vichy nebylo samozřejmé. Došlo k němu z několika důvodů, které se spojily, dá se říci, shodou okolností. Zaprvé katolická církev od představitelů Třetí republiky přes veškerá vřelá gesta neobdržela žádné záruky pro zlepšení své právní pozice. Stále fungoval systém, který vzešel z popudu antiklerikálů, a který, ač často ignorován, mohl být velice snadno zprovozněn v plné účinnosti. Je tedy pochopitelné, že takto nastavená situace podryvala důvěru církve v Třetí republiku. Dalším faktorem vnímám to, co katolíky k Vichy naopak přitahovalo, tedy doktrína Národní revoluce. Katolíci vnímali hesla Národní revoluce „Práce - Rodina – Vlast“ za hodnoty křesťanské společnosti vlastní, a když Pétain po uzavření příměří prohlašoval, že francouzský národ se musí kát za své hříchy a dojít morální očisty, katolická hierarchie musela souhlasně přikyvovat. Zároveň důležitou roli hrála samotná postava maršála Pétaina, obklopeného auru hrdiny první světové války, tedy konfliktu, který řada katolíků prožila v zákopech na frontě. Boje první světové války na vlastní kůži zažilo dokonce 51 prelátů z 96 působících v době Vichy. Řada z nich, jako například kardinál Liénart, měla osobní kontakty na Pétaina, které byly často přátelského

charakteru.¹⁸⁷ Osobní sympatie prelátů tedy určitý vliv na vztah k novému režimu měly, nesmíme je ale stavět nad kolektivně přijímaná a veřejně prezentovaná stanoviska, jež vycházela spíše z kalkulu. Dalším faktorem, ke kterému se tímto dostávám, je snaha episkopátu zajistit fungování církevních institucí v novém režimu, popřípadě posílit jejich vliv. Ať už zmíním mládežnické organizace či katolická dělnická sdružení, Vichy jejich činnost podporovalo. Často připomínané je posílení vlivu církve na školství, čehož si episkopát nadmíru cenil. Vlivem všech zmíněných činitelů se pomyslná ručička na vahách přehoupla k režimu maršála Pétaina, i když do poslední chvíle před uzavřením příměří církev podporovala republiku a nic nenasvědčovalo tomu, že by mělo kdy dojít k opaku. Příměří a Lavalova transformace republiky v autoritářský režim zcela změnilo situaci, a nikdo nemohl odhadovat, na jak dlouho. S postupujícím světovým konfliktem mohli účastníci dobových událostí nabýt dojmu, že Francouzský stát čeká dlouhá budoucnost. Při sečtení všech faktorů je celkem pochopitelné, že se církev rozhodla pro vyjádření podpory Vichy.

V návaznosti na uznání vichystické vlády jakožto ustavené moci hodné respektování a následování došlo k několika momentům, kdy církev projevila odlišný názor. První takovou situací byla postupující antisemitská politika ústící v deportace Židů, za druhou považují uvalení povinné pracovní služby v Německu na francouzské muže. Mezi oběma fenomény existuje odlišnost, která spočívá v obětech, kterých se jednotlivá opatření týkají. V prvním případě trpěli Židé, v druhém mimo jiné katolická mládež, ať už dělnická či studentská. V tomto rozdílu spatřuji hlavní příčinu odlišné reakce, ke které u církve došlo. Ačkoliv jsem označila perzekuci Židů za proces, se kterým episkopát nesouhlasil, nevyvolal téměř žádný otevřený odpor. Nebylo vydáno oficiální prohlášení, episkopát jako celek perzekuci neodsoudil, pouze několik biskupů veřejně protestovalo proti špatnému zacházení se Židy. K otevřené kritice státu nedošlo. Odlišným případem je kritizování povinné pracovní služby, jež vyústila ve veřejný projev nesouhlasu se zákonem, který věřící směli neuposlechnout. Takto shrnutá problematika vybízí k závěru, že episkopát byl k výstřelkům režimu shovívavější, pokud šlo o Židy, ale bránil se, když stát sáhl na Francouze a navíc na katolíky. Takovou myšlenku by podporoval fakt, že církev byla dlouhou dobu nositelkou antisemitských myšlenek.

¹⁸⁷ CURTIS, s. 374.

Na případě církevní reakce na antisemitské zásahy jsem se pokusila znázornit vnitřní názorové členění episkopátu, které je v tomto momentě nejlépe patrné a odráží i vzájemné poměry sil těchto proudů. Nejpočetnější skupinou episkopátu byli mlčící biskupové, jež měli na paměti, že církev může kdykoliv přijít o své výhody, které jí režim poskytuje. Svě mlčení k vichystickým excesům řada z nich nahrazovala hlasitou podporou Pétaina a *révolution nationale*. Jasně se rýsují další dvě skupiny, značně menšinově zastoupené, které stojí proti sobě - přívrženci otevřené kolaborace a kritičtí biskupové. Přívrženci kolaborace s Německem, kterých bylo skutečně jen několik, nacházeli často u mlčícího episkopátu málo pochopení, protože většina biskupů, kteří podporovali režim a k jeho stinným stránkám se nevyjadřovali, byla germanofóbní a spíše nacionalisticky laděná. Kritických biskupů bylo tak nemnoho, a motivy jejich chování jsou těžko definovatelné jinak než jako snaha udržet si čisté svědomí tím, že nedojde k ignorování utrpení jiných lidí. Katolický odboj se těchto jedinců držel a bral je za své, hlavně po osvobození, protože pro něj byli ztělesněním jádra církve, které zůstalo nezkažené. Je však nutno podotknout, že řada takto adorovaných lidí se nikdy do odboje nedostala.

Dohra církevního chování během vichystického režimu byla dalekosáhlá, což jsem se snažila naznačit v poslední kapitole. Vatikán nakonec očistu církve nechal proběhnout v symbolickém měřítku, což vyrovnání se s poskvřenou minulostí nijak neurychlilo a dá se říci, že dodnes je téma chování církve za druhé světové války veřejností vnímáno sporně a zasloužilo by bližšího prozkoumání. Církev se pouze dvakrát či třikrát otevřeně vyjádřila o tomto období a přiznala pochybení.

7. Seznam použitých pramenů a literatury

7.1. Prameny, paměti

- BARBAS, Jean-Calude ed., *Philippe Pétain, Discours aux Français*, Paris 1989.
- GERLIER, Pierre, Allocution prononcée, à la Primatiale Saint-Jean, en présence du maréchal Pétain, *La Semaine religieuse du diocèse de Lyon*, 29. listopad 1940, s. 3. [online] [cit. dne 04-06-2014] Dostupné z: www.gallica.bnf.fr
- GERLIER, Pierre-Marie, Communiqué de S. E. le Cardinal Gerlier, qui devra être lu en chaire le dimanche 6 septembre 1942, In *Cahiers du Témoignage chrétien*, říjen – listopad 1942, s. 26-27, [online] [cit. dne 11-06-2014] Dostupné z: <http://gallica.bnf.fr>
- GINSTY, Charles, Lettre de Son Exc. Monsieur l'évêque de Verdun à l'occasion de l'armistice, prélude de la paix, *La Semaine religieuse du diocèse de Verdun*, 9. srpen 1940, s. 95-97. [online] [cit. dne 21-05-2014] Dostupné z http://archives.meuse.fr/?id=recherche_guidee_presse_ancienne_detail&open=947&doc=accounts%2Fmnesys_ad55%2Fdatas%2Ffir%2FPresses%2FFRAD055_Per_1121Per.xml&page_ref=947&unittitle=1940&unitid=&unitdate=1940
- La Déclaration des Cardinaux et Archevêques de France, *La Semaine religieuse du diocèse de Lyon*, 29. listopad 1940, [online] [cit. dne 01-06-2014] Dostupné z: www.gallica.bnf.fr
- *La Déclaration de repentance des évêques de France*, 30 septembre 1997, [online] [cit. dne 21-06-2014] Dostupné z: http://www.dialogue-jca.org/Repentance_des_eveques_de_France.htm
- LATREILLE, André, *De Gaulle, la Libération et l'Église catholique*, Paris 2011
- LIÉNART, Achille, Texte du sermon du 15 mars 1943, In *Cahiers du Témoignage chrétien*, červenec 1943, s. 7-8, [online] [cit. dne 13-06-2014] Dostupné z: <http://gallica.bnf.fr>
- SALIÈGE, Jules, Lettre de S.E. Monsieur l'archevêque de Toulouse sur la personne humaine. In *L'Église Catholique en Haut-Garonne*, [online] [cit. dne 04-06-2014] Dostupné z: <http://toulouse.catholique.fr/23-aout-1942-70-ans-apres-la>

- THÉAS, Pierre-Maire, Lettre de S. E. Mgr l'Évêque de Montauban sur le respect de la personne humaine, In *Cahiers du Témoignage chrétien*, říjen – listopad 1942, s. 26, [online] [cit. dne 11-06-2014] Dostupné z: <http://gallica.bnf.fr>

7.2. Literatura

7.2.1. Monografie

- BÉDARIDA, René, *Les catholiques dans la guerre 1939-1945*, Paris 1998.
- BÉDARIDA, Renée, *Les Armes de l'Esprit: Témoignages chrétien (1941-1944)*, Paris 1977.
- BLET, Pierre, a kol. *Actes et Documents du Saint Siège Relatifs à la Seconde Guerre Mondiale*, svazek 11, Città del Vaticano 1981.
- CLÉMENT, Jean-Louis, *Les évêques au temps de Vichy: Loyalisme sans inféodation*, Paris 1999.
- COINTET, Michèle, *L'Église sous Vichy: La repentance en question*, Paris 1998.
- CROUZIL, Lucien, *Concordat de 1801: Etude historique et Juridiques*, Paris 1904.
- CURTIS, Michael, *Verdikt nad Vichy: moc a předsudek ve vichystickém režimu Francie*, Praha 2004.
- DUQUESNE, Jacques, *Les catholiques français sous l'Occupation*, Paris 1996.
- FOULLIOUX, Étienne, *Les chrétiens français entre crise et libération 1937-1947*, Paris 1997.
- HALLS, W. D., *Politics, Society and Christianity in Vichy France*, Oxford 1995.
- JACKSON, Julian, *Francie v temných letech 1940-44*, Praha 2006.
- KENT, Peter, *Lonely Cold War of Pope Pius XII: The Roman Catholic Church and the Division of Europe, 1943-1950*, Montréal 2002.
- LORETTE, Pierre, *Petite histoire de l'Église catholique au XIXe siècle*, Paris 1909.
- MAIER, Hans, *Revoluce a církev: K dějinám počátků křesťanské demokracie*, Brno 1999.
- MORLEY, John, *Vatican Diplomacy and the Jews During the Holocaust 1939-1943*, New York 1990.

- RAJSFUS, Maurice, *N'oublie pas le petit Jésus!: l'Église catholique et les enfants juifs (1940-1945)*, Paris 1994.

7.2.2. Články

- BÉDARIDA, Renné, Églises et chrétiens, In AZÉMA, Jean-Pierre, BÉDARIDA, François, eds. *La France des années noires: 2. De l'Occupation à la Libération*, Paris 2000, s. 121-148.
- BUSH, John, Education and Social Status: The Jesuit *Collèges* in the Early Third Republic, *French Historical Studies*, 1975, roč. 9., č. 1, s. 126-140.
- HARRIGAN, Patrick, Church, State, and Education in France From the Falloux to the Ferry Laws: A Reassessment, *Canadian Journal of History*, 2001, roč. 36, č. 1, s. 51-83.
- HERMON-BELOT, Rita, La genèse du système des cultes reconnus: aux origines de la notion française de reconnaissance, *Archives de science sociales des religions*, 2005, roč. 129, s. 17-35.
- IRELAND, John a kol., Leo XIII., His Work and Influence, *North American Review*, 1903, roč. 177, č. 562, s. 321-364.
- JOHNSON, Douglas, The Political Principles of General de Gaulle, *International Affairs (Royal Institute of International Affairs)*, 1965, roč. 41, č. 4, s. 650-662.
- LANGDON, John, The Jesuits and French Education: A Comparative Study of Two Schools 1852-1913, *History of Education Quarterly*, 1978, roč. 18, č. 1, s. 49-60.
- LARKIN, Maurice, The Vatican, French Catholics, And the Associations Cultuelles, *The Journal of Modern History*, 1964, roč. 36, č. 3, s. 298-317.
- MAY, Anita Rasi, The Falloux Law, the Catholic Press, and the Bishops: Crisis of Authority in the French Church, *French Historical Studies*, 1973, roč. 8, č. 1, s. 77-94.
- MOIGNE, Frédéric, 1944-1951: Les deux corps de Notre-Dame de Paris, *Vingtième Siècle. Revue d'histoire*, 2003, roč. 78, č. 2, s. 75-88.
- PAPELEUX, Léon, Le Vatican, Pétain, de Gaulle (1944-1945), *Revue d'histoire de la Deuxième Guerre mondiale et des conflits contemporains*, 1986, roč. 141, č. 1, s. 77-94.

- SOUVAY, Charles. The Catholic Church in Contemporary France (1919 – 1931), *The Catholic Historical Review*, 1932, roč. 18,č 2, s. 205-228.